

Personīgo finanšu pārvaldīšana

Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem

Klaipeda – Kuressaare - Jelgava, 2017

Nordplus Horizontal projekts NPHZ-2015/10009 **Mācīšanās stratēģijas skolēniem vājām pamatzināšanām
personīgo finanšu plānošanā**

Personāgo finanšu pārvaldīšana, Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem/ Vintere A., ed., Klaipeda – Kuressare - Jelgava, 2017: 119 lpp.

Autori:

Anna Vintere (Latvija)

Giedrė Balkytė (Lietuva)

Liucija Budrienė (Lietuva)

Rėda Liniauskaitė (Lietuva)

Sabina Jurkaitienė ((Lietuva)

Audronė Meškeliėnė (Lietuva)

Arvo Kontkar (Igaunija)

ISBN 978-9934-8495-5-8

© Klaipeda State University of Applied Sciences (Lietuva)

© Kuressaare College of Tallinn University of Technology (Igaunija)

© NGO Education innovations transfer centre (Latvija)

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVĀRDS.....	7
KURSA APRAKSTS.....	8
Ievads.....	8
Kursa apraksts	8
I. bloks PERSONĪGĀS FINANSES	13
Finansiālie mērķi un motivācija	14
Finansiālās vajadzības un dzīves cikls	14
Finanšu plānošana	14
Plānošana.....	15
Izdevumu pārbaude.....	15
Analīze un secinājumi	16
Kā organizēt personīgās finanses	16
Kopsavilkums - personīgo finanšu pamati	18
Nosakiet savus finansiālos mērķus	18
Izveidojiet plānu.....	18
Ievērojiet savu budžetu	18
Atbrīvojieties no parādiem	19
Lūdziet finansiālus padomus.....	19
Pārbaudiet savu izpratni.....	19
Praktisks uzdevums.....	19
Informācijas avoti	19
II bloks. IENĀKUMU PIEAUGUMS	21
Ieņēmumu palielināšanas veidi.....	21
Izdevumu samazināšana	21
Papildu ienākumu ģenerēšana.....	21
Ieguldiet savu naudu.....	21
Pašnodarbinātība	22
Uzņēmējdarbības sākšanas principi	22
Jūsu uzņēmējdarbības definēšana un vīzija.....	22
Pierakstiet savus mērķus	23
Saprotiet savu klientu	23
Mācieties no konkurentiem	24
Finanšu lietas	24
Nosakiet savu mārketinga stratēģiju	24
Brīvprātīgais darbs – kā iespēja gūt pieredzi.....	25

Sociālā uzņēmējdarbība	26
Uzņēmēju apmācība.....	27
Praktisks uzdevums (pārrunas ar padomdevēju)	27
Praktiski uzdevumi.....	27
Informācijas avoti	27
III bloks. DZĪVOŠANA ATBILSTOŠI IENĀKUMIEM.....	29
Izdevumu klasifikācija	29
Izdevumi pēc funkcijas.....	30
Izdevumu biežums	31
Izdevumi atbilstoši dzīves standartiem.....	31
Izdevumi atbilstoši vajadzībām.....	31
Izdevumi atbilstoši apjomam un regularitātei.....	31
Izdevumi atbilstoši nepieciešamības pakāpei.....	32
Izdevumi atbilstoši izmantošanas mērķim.....	32
Izdevumu budžets.....	33
Kā kontrolēt izdevumus	34
Kā samazināt regulāros izdevumus.....	35
Pārbaudiet savu izpratni.....	35
Informācijas avoti	36
Praktiski uzdevumi un situācijas	36
IV bloks. NAUDAS PĀRVALDĪŠANA	74
Teorētiskais materiāls	74
Praktisks uzdevums (diskusija ar padomdevēju).....	77
Finanšu plānošana un mērķu noteikšana	77
Ilgtermiņa plānošana	78
Īstermiņa mērķi.....	80
Vidēja termiņa mērķi	81
Ilgtermiņa mērķi.....	82
Plānošanas procedūra.....	83
Iegūt finansiālo neatkarību.....	83
V bloks. FINANSIĀLĀ BRĪVĪBA.....	87
Taupīšana	88
Depozīti – droša un elastīga investīciju metode.....	89
Ietaupījumu depozīts	89
Terminēts depozīts	90
Terminēts regulārais depozīts.....	90

Investēšana jūsu nākotnē	90
Kāpēc jums vajag ne tikai taupīt?	90
Kāpēc ir svarīgi investēt?	90
Investīciju veidi	91
Akcijas	91
Obligācijas	92
Kopējie fondi	93
Nekustamais īpašums	93
Par risku	94
Sociālās drošības sistēma	94
Kā valsts pārvalda mūsu naudu	95
No kurienes nāk nauda?	95
Kā valsts tērē mūsu naudu?	95
Apdrošināšana	96
Īpašuma apdrošināšana	96
Dzīvības apdrošināšana	97
Dzīvības apdrošināšana iezīmes.....	97
Dzīvības apdrošināšanas kompānijas.....	98
Dzīvības apdrošināšanas produkti	99
Bērna un bērna studiju apdrošināšana	100
Valsts sociālās apdrošināšanas pensiju veidi	100
VI bloks. KREDĪTU, PARĀDU PĀRVALDĪBA UN AIZŅEMŠANĀS	102
Aizņemšanās (aizdevuma ņemšana)	102
Ilgadējā patēriņa aizdevuma maksas likme	106
Procentu likmes veidošanās metodes	107
Fiksēta procentu likme.....	107
Svārstīgā vai mainīgā procentu likme	108
Bankas robeža	108
Euribor (<i>Eiropas starpbanku piedāvātā likme</i>)	109
Ar bankas aizdevumu saistītas nodevas un maksājumi	110
Aizdevuma termiņš	111
Ātrais kredīts.....	112
Lombardi	113
Citi aizdevuma līguma noteikumi.....	113
Termini un definīcijas pārrunām par bankas aizdevumiem	114
Maksājumu grafiks.....	115

Aizdevuma līguma īpašie noteikumi	115
Pagarinājuma periods	115
Sods par kavētu maksājumu /Procenti par kavētu maksājumu	116

PRIEKŠVārds

Šī rokasgrāmata un kursa apraksts sociālajiem darbiniekiem un jauniešu apmācībai tapusi Nordplus Horizontal projekta “Mācīšanās stratēģijas skolēniem ar vājām pamatzināšanām personīgo finanšu plānošanā,” pamatojoties uz pētījumu par jauniešu finansiālajām prasmēm. Pētījums atklāja galvenās problēmas, ar kurām ik dienu saskaras jauni cilvēki, kādas prasmes viņiem trūkst, lai attīstītu finanšu prasmi, kā arī sociālo darbinieku vajadzības personīgo finanšu pārvaldīšanas jomā.

Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem ietver sociālo darbinieku zināšanu attīstību, prasmes un kompetences, lai nodrošinātu konsultācijas par personīgo finanšu pārvaldīšanu sociāli atstumtiem jauniem cilvēkiem.

Atzinība

Projekta komanda pateicas ikvienam, kurš piedalījās šajā projektā!

KURSA APRAKSTS

Ievads

Šis kursa apraksts ir Nordplus Horizontal projekta „Mācīšanās stratēģijas skolēniem vājām pamatzināšanām personīgo finanšu plānošanā” rezultāts, ko īstenoja *Klaipeda State University of Applied Sciences* (LT), *Kuressaare College of Tallinn University of Technology* (EE) un *NGO Education Innovations Transfer Centre* (LV). Projekta mērķis ir paplašināt sociālo darbinieku kompetences, kuri strādā ar sociāli atstumtām jauniešu grupām, lai sniegtu viņiem padomus par personīgo finanšu pārvaldīšanas jautājumiem.

Kurss sastāv no 6 blokiem:

I bloks. Personīgās finanses: Personīgo finanšu pārvaldīšanas pamatprincipi, motivācija.

II bloks. Ienākumu pieaugums: dažādi veidi ienākumu palielināšanai, pašnodarbinātība, biznesa uzsākšanas principi, izglītības un kvalifikācijas celšana; brīvprātīgais darbs – kā iespēja gūt pieredzi, sociālie tīkli tirdzniecībai, sociālie uzņēmēji, apmācība uzņēmējiem.

III bloks. Dzīvot atbilstoši ienākumiem (vai ienākumu un izdevumu plānošana): (īstermiņa plānošana) taupīšana, tērēt mazāk, iepirkšanās ar sarakstu, efektīva naudas izmantošana, taupīšanas prasmju attīstīšana, budžeta sagatavošana.

IV bloks. Naudas pārvaldīšana: (dzīve šodienai – īstermiņa mērķu īstenošana ikdienas dzīvē) reālie ienākumi, budžeta modeļa paraugs, ienākumu un izdevumu plānošana, finanšu rezervju plānošana (papildu nauda).

V bloks. Finansiālā brīvība: (ilgtermiņa plānošana un finanšu mērķi) investīcijas (pensijas, apdrošināšanas), ilgtermiņa mērķi, indivīds sabiedrībā (nodokļu, sociālās apdrošināšanas svarīgums utt.), valsts naudas loma un subsīdijas dzīvē (pabalstu izmaksa, lētākas biļetes), (svarīgākais ir pelnīt iztiku pašam, jo tas sniedz finansiālo brīvību).

VI bloks. Kredītu, parādu pārvaldība un aizņēmums: kredīta būtība, patēriņa (ātrie) kredīti, lombardi, aizņēmuma termiņi un noteikumi, laicīgas atmaksas svarīgums – kredītvēsture.

Kursa apraksts

I bloks. Personīgās finanses: Personīgo finanšu pārvaldīšanas pamatprincipi, motivācija.

Ilgums: 7 stundas

Mērķi:

1. Saprast galvenos finanšu pārvaldīšanas principus;
2. Spēt izskaidrot personīgo finanšu pārvaldīšanas procesu;
3. Noteikt saikni starp finansiālajām vajadzībām un dzīves ciklu.

Satura apraksts:

- Personīgo finanšu pārvaldīšanas principi. Ieguvumi no finanšu plānošanas;
- Finanšu plānošana. Finanšu plāna īstenošana. Finansiālo aktivitāšu rezultātu novērtējums. Finanšu plāna īstenošanas revīzija (pārskats);
- Dzīves cikla mērķi. Personīgās finansiālās uzvedības posmi.

Apmācību metodes:

- Prezentācija;
- Prezentācija un situācijas analīze;
- Prezentācija un gadījumu izpēte.

Vērtēšanas kritēriji:

- Spēja aprakstīt personīgā finanšu pārvaldīšanas pamatprincipus;
- Spēja raksturot personīgā finanšu pārvaldīšanas procesa posmus;
- Spēja noteikt finansiālās vajadzības dažādos dzīves cikla posmos.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

II bloks. Ienākumu pieaugums: dažādi ienākumu palielināšanas veidi, pašnodarbinātība, uzņēmējdarbības sākšanas principi, izglītības un kvalifikācijas paaugstināšana; brīvprātīgais darbs – iespēja gūt pieredzi, sociālie tīkli tirdzniecībai, sociālie uzņēmēji, apmācība uzņēmējiem.

Ilgums: 7 stundas

Mērķi:

1. Papildināt zināšanas par dažādajiem ienākumu avotiem;
2. Spēt izskaidrot dažādus ienākumu palielinājuma veidus;
3. Spēt sagatavot personīgo ienākumu plānu.

Satura apraksts:

- Darba ienākumi, ienākumi no īpašuma pārdošanas, uzņēmējdarbības ienākumi, subsīdijas utt.;
- Kvalifikācijas un kompetenču paaugstināšana. Uzņēmējdarbība un pašnodarbinātība;
- Finanšu plāna sagatavošana.

Apmācību metodes:

- Prezentācija. Prāta vētra. Situācijas analīze;
- Prezentācija;
- Praktiskas darbnīcas.

Vērtēšanas kritēriji:

- Spēja identificēt dažādus ienākumu avotus;
- Spēt noteikt dažādus ienākumu palielināšanas veidus;
- Spēja sagatavot personīgo ienākumu plānu.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

III bloks. Dzīvošana atbilstoši ienākumiem (vai ienākumu un izdevumu plānošana):

(īstermiņa plānošana) taupīšana, tērēt mazāk, iepirkties ar sarakstu, efektīvi izmantot naudu, attīstīt taupīšanas prasmes, naudas budžeta sagatavošana.

Ilgums: 7 stundas

Mērķi:

1. Mācīties par dažādiem personīgo izdevumu veidiem;
2. Saprast izdevumu samazināšanas paņēmienus;
3. Spēt sagatavot izdevumu plānu.

Satura apraksts:

- Galvenie izdevumi. Ekstra/ papildu izdevumi. Pielikumi;
- Veidot jaunus ieradumus: taupīt. Efektīvi izmantot naudu;
- Sagatavot izdevumu plānu.

Metodes:

- Prezentācija, grupas darbs;
- Prezentācija. Prāta vētra;
- Praktiska darbnīca.

Vērtēšanas kritēriji:

- Spēja noteikt dažādus izdevumu veidus;
- Saprast izdevumu samazināšanas paņēmienus;
- Spēja sagatavot personīgo izdevumu plānu.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

IV bloks. Naudas pārvaldīšana: (dzīve šodienai – īstermiņa mērķu īstenošana ikdienas dzīvē) reālie ienākumi, budžeta modeļa paraugs, ienākumu un izdevumu plānošana, finanšu rezervju plānošana (papildu nauda).

Ilgums: 7 stundas

Mērķi:

1. Uzzināt par personīgā budžeta sagatavošanas principiem;

2. Sagatavot personīgo budžetu;
3. Noteikt taupīšanas mērķus, līdzekļus (instrumentus) un metodes.

Satura apraksts:

- Personīgā budžeta sagatavošanas posmi;
- Personīgā budžeta sagatavošana;
- Taupīšanas mērķi. Taupīšanas instrumenti. Taupīšanas metodes.

Metodes:

- Prezentācija;
- Praktiskas darbnīcas.
- Prezentācija. Prāta vētra.

Vērtēšanas kritēriji:

- Zināšanas par personīgā budžeta posmiem;
- Spēja sagatavot personīgo budžetu;
- Spēja noteikt taupīšanas mērķus, līdzekļus (instrumentus) un metodes.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

V bloks. Finansiālā brīvība: (ilgtermiņa plānošana un finanšu mērķi) investīcijas (pensijas, apdrošināšanas), ilgtermiņa mērķi, persona sabiedrībā (nodokļu, sociālās apdrošināšanas nozīme utt.), valsts naudas un subsīdiju loma dzīvē (pabalstu maksāšana, lētākas biļetes), (vissvarīgāk ir pelnīt iztiku pašiem, jo tas sniedz finansiālo brīvību).

Ilgums: 6 stundas

Mērķi:

1. Uzzināt par finansiālās drošības pasākumiem;
2. Spēja izvēlēties piemērotas finansēšanas metodes;
3. Uzzināt vairāk par iespējām valsts sociālā atbalsta shēmā.

Satura apraksts:

- Investīcijas. Ietaupījumi;
- Finansēšanas metodes.
- Valsts sociālā atbalsta pasākumi un sistēma.

Metodes:

- Prezentācija;
- Situācijas analīze;
- Prezentācija.

Vērtēšanas kritēriji:

- Spēja raksturot investēšanas un ietaupīšanas iespējas;
- salīdzināt un izvēlēties piemērotas finansēšanas metodes;
- noteikt valsts sociālā atbalsta pasākumus.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

VI bloks. Kredīti, parādu pārvaldīšana un aizņēmums: kredīta būtība, patēriņa (ātrie) aizdevumi, lombardi, aizņēmuma noteikumi, laicīgas atmaksas svarīgums – kredītvēsture.

Ilgums: 6 stundas

Mērķi:

1. Uzzināt vairāk par aizņemšanās metodēm;
2. Spēt izvērtēt aizņemšanās riskus.

Satura apraksts:

- Kredīta veidi. Līzings. Saistības;
- Aizņēmuma aizdevumi. Kredīta risks. Kredīta vēsture. Saistību pārvaldība.

Metodes:

- Prezentācija. Prāta vētra.
- Prezentācija. Situācijas analīze.

Vērtēšanas kritēriji:

- Spēja noteikt aizņemšanās metodes;
- Spēja izvēlēties piemērotu aizņēmuma metodi atbilstoši kredīta riskam. Spēja pārvaldīt saistības.

Aprīkojums:

- Videoprojektors, papīrs, marķieri.

Kursa gala novērtējums.

I. bloks PERSONĪGĀS FINANSES

Personīgo finanšu pārvaldīšanas pamatprincipi, motivācija.

Temata mērķi:

4. Saprast galvenos finanšu pārvaldīšanas principus;
5. Spēt izskaidrot personīgo finanšu pārvaldīšanas procesu;
6. Noteikt saikni starp finansiālajām vajadzībām un dzīves ciklu...

TEORĒTISKAIS MATERIĀLS

Ko tas nozīmē: **Personīgo finanšu pārvaldīšana**? – Visi indivīda finanšu lēmumi un aktivitātes, kas varētu iekļaut budžeta veidošanu, apdrošināšanu, ietaupījumus, investēšanu, parādu apkalpošanu, ķīlas un tā tālāk.

Veiksmīga jūsu naudas pārvaldīšana ir labas finanšu darbības atslēga. Tas ietver:

- **Jūsu ienākumu pārvaldīšana.** Atslēga uz finansiālu veiksmi ir tērēt mazāk, nekā nopelnāt. Ja jūs to varat izdarīt, jūs varat sākt kalt veiksmi, krājot un investējot naudu.
- **Jūsu parādu pārvaldīšana.** Labākais veids, kā pārvaldīt jūsu parādus, ir tos iespējami ātri atmaksāt. Pirmais solis ir pārstāt izmantot kredītkartes un strādāt, lai tās atmaksātu. Speciālisti iesaka parādu maksājumus uzturēt mazāk nekā 20% apmērā no jūsu ienākumiem.
- **Ietaupījumu un investīciju pārvaldīšana.** Ir divi dažādi ietaupījumu veidi: jūsu ietaupījumi un investīcijas. Jūsu investīcijas ir labs ieguldījums, jo tās pelnīs jums naudu un palielinās jūsu labklājību.

Personīgo finanšu plānošanu vajadzētu veikt ikvienam cilvēkam, kurš vēlas pārvaldīt savu budžetu, lai:

- uzlabotu savu labklājību
- veiktu apzinātus ietaupījumus un
- būtu sagatavots negaidītiem izdevumiem (algas, mūžs tuvojas beigām, kredītkarte ir bloķēta, krīze valstī utt.).

Budžeta pārvaldīšana nozīmē – uzmanība tiek pievērsta jūsu ienākumu un izdevumu apmēram, un tiek veiktas prognozes nākotnei. Ietaupījumi nodrošinās finansiālo stabilitāti neplānotu izdevumu laikā – negadījumi, aizdevumi bez darbiem ar negatīvu kredītvēsturi, lieli pirkumi utt. Tāpēc jums ir jāiegulda pūles, lai organizētu savas finanses un pārliecinātos par savu personīgo finanšu pārvaldīšanu.

Finansiālie mērķi un motivācija

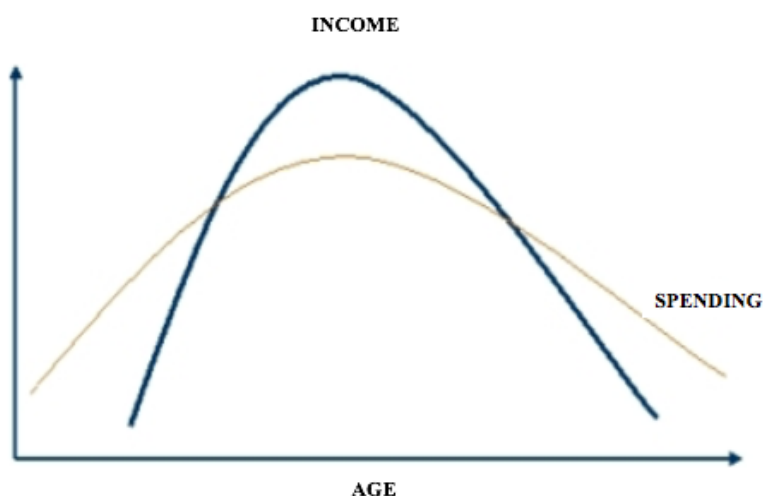
Pirmā lieta, ko jums vajadzētu darīt – labi padomāt. Jums pašam jāsaprot, kāpēc jūs esat pieņēmis lēmumu sakārtot savas finanses, jo nav vērts to darīt tikai tāpēc, ka to ir ieteikuši vecāki, draugi vai paziņas. Jums pašam ir jābūt pārliecinātam, ka, ko jūs tiešām vēlaties un tas, ko esat ieguvuši, ir nepieciešams. Mērķi ir nepieciešami. Piemēram:

- jūs tērēsiet mazāk naudas, nekā saņemat vai
- jūs vēlaties samazināt savus tēriņus par 20% vai
- atbrīvoties vaļā no aizņēmumiem un parādiem
- gadā ietaupīt līdz 3000 eiro, lai varētu ceļot,
- jums trūkst noteiktas naudas summas, lai nopirktu jaunu mašīnu utt.

Šie ir mērķu piemēri, kuru piepildīšanai ir vērts veltīt jūsu finanses. Mērķi, kurus jūs vēlaties sasniegt, ir ļoti laba **motivācija**.

Finansiālās vajadzības un dzīves cikls

Cilvēka dzīves ciklā ir vairāki posmi, kad finanšu plūsmas virziens mainās. Mūsu bērnībā un jaunībā mūs atbalsta vecāki, brieduma gads mēs paši uzturam sevi, mēs saņemam sociālās drošības pabalstus pensijas vecumā un mēs izmantojam personīgos ietaupījumus (skatīt grafiku turpinājumā).

Tas nozīmē, ka daudziem cilvēkiem pasaulē vienā dzīves ciklā finansiālās vajadzības ir ļoti līdzīgas. Jautājums – kā nodrošināt dzīves cikla vajadzības ar adekvātu finansējumu.

Runājot par personīgo finanšu pārvaldīšanu un plānošanu, jāpiemin, ka nākotnes labklājība, pirmkārt, ir tikai mūsu pašu rokās. Otrkārt, iekrājumu veidošana ir jāsāk pēc iespējas agrāk, lai kopumā sasniegtu tuvākus vai tālākus mērķus.

Finanšu plānošana

Ir labi zināms, ka visā pasaulē cilvēki tērē trīs reizes vairāk, nekā viņi saņem. Tas viss ir tāpēc, ka viņi nekontrolē savas vēlmes un saprot, ka ļaujas mirkļa vājumam. Tāpēc ir ļoti svarīgi kontrolēt

savu budžetu, uzraudzīt finansiālo stāvokli, lai varētu sasniegt savus mērķus – nopirkt dzīvokli, māju, jaunu mašīnu, dotos ceļojumā utt., lai to varētu izdarīt ir svarīgi samazināt nevajadzīgos un neplānotos izdevumus. Piesardzīga nepieciešamo pirkumu plānošana ir iekšējā finansiālās disciplīnas forma.

Ja jūs esat gatavi mainīt savus finansiālos paradumus, jums jāveic finanšu plānošana.

Plānošana

Finanšu plānošanu var sadalīt trīs posmos:

- Plānošana
- Izdevumu pārbaude
- Analīze un secinājumi.

Tikai īstenojot visus šos soļus, var pilnīgi un efektīvi plānot jūsu finanses.

Pirmā lieta, kas jāpārdomā par finanšu plānošanu, ir plānotājs un piederumi. Lai īstenotu plānošanu ir nepieciešamas vairākas lietas:

- **Disciplīna.** Finanšu plānošana bez disciplīnas nav iespējama. Jebkura nespēja izpildīt pamatnoteikumus varētu izrādīties mērķtiecīgi un nevajadzīgi budžeta trūkumi. Piemēram, nelaimes gadījumu čeki un reģistri arī varētu sabojāt iecerēto finanšu plānu.
- **Uzskaites veidi.** Budžets ir jāastāda tā, lai būtu iespējams to efektīvi pārskatīt un varētu pēc iespējas ātrāk izdarīt secinājumus. Daži veidi, kā to darīt:
 - krāt čekus,
 - rakstīt piezīmju blokā,
 - PC vai uz tāfeles (interneta piekļuve vairākiem piemēriem tabulā),
 - „budžeta kalkulators”,
 - „naudas kontrolieris” un
 - citas alternatīvas finanšu uzskaites paņēmieni.

Ar šo lietu palīdzību veidojas attēls par mēneša ienākumiem, regulāriem, obligātiem un citiem izdevumiem.

Izdevumu pārbaude

Plānošana ir tikai procesa sākums. Nākamā lieta šajā darbā ir izdevumu izpēte. Plānošanas laikā un nākamajā periodā jāizseko izdevumi un tas jāreģistrē.

Tas nozīmē, ka tiks veidota visu čeku kolekcija un reģistrēti izdevumi, kā arī izdevumu uzskaitē, par kuriem tiek izsniegti čeki. To vajadzētu darīt katru dienu un katra mēneša beigās.

Finanšu plānošana ir svarīgākā daļa, un jāveic ļoti rūpīgi, izvairoties no iepriekšminētās sevis mānīšanas un datu neprecizitātes. Katru pusgadu, vai katru gadu ir ieteicams pārskatīt visus izdevumus.

Analīze un secinājumi

Kad ir pagājis kāds laiks, jūs varat apkopot datus, **analizēt** tos un **izdarīt secinājumus**. Katru mēnesi un mēneša beigās jums jāveic iegūtās informācijas analīze un tā var konstatēt lielākos zaudējumus finanšu stāvoklī un kā to mainīt. Veicot šo analīzi, ir iespējams veikt darbības un pilnībā pārvaldīt savu personīgo finanšu budžetu un kontrolēt naudas plūsmu.

Kā organizēt personīgās finanses

Personīgo finanšu principi ir:

- **Tērē mazāk nekā nopelni;**
- **Izvairies no parādiem.**

Ir zināms, ka mūsu labklājību veido ienākumu un izdevumu starpība. Ikvienu vēlme palielināt, kas nozīmē, ka mums ir jāpalielina ieņēmumi vai jāsamazina izdevumi. Jūs varat palielināt ieņēmumus ar valsts piedāvātajām iespējām (sociālie pabalsti utt.), atrast iespēju strādāt vai pelnīt naudu ar savu hobiju un veidot ienesīgus uzkrājumu fondus. Tā mēs samazinām izdevumus, plānojot personīgās finanses.

Izdevumu struktūras maiņa tiek balstīta uz izdevumu samazināšanu. Kad izdevumi ir pierakstīti, tos vajadzētu sadalīt divās grupās – regulāri maksājumi un ikdienas tēriņi.

Regulāri maksājumi ir tie, kurus mēs maksājam katru mēnesi par dažādām precēm un pakalpojumiem. Tos var samazināt, izvēloties lētāku pakalpojumu sniedzēju. Ikdienas tēriņi veido lielāko izdevumu daļu. Izdevumi par pārtiku, izklaidi un rēķiniem ir visvieglāk maināmās izmaksas.

Kad jūs esat uzskaitījuši savus izdevumus, jums jāizlemj, vai tie ir atbilstoši jūsu **dzīves standartiem un prioritātēm**. Tas noteikti palīdzēs veikt izmaiņas jūsu izdevumos un tērēt mazāk naudas precēm vai pakalpojumiem, kurus jūs nevēlaties un kuri ir nevajadzīgi jūsu finanšu plāna mērķim.

Grāmatas *Vienīgā nepieciešamā investīciju rokasgrāmata (The Only Investment Guide You'll Ever Need)* autors Endrjū Tobiass piedāvā šādu risinājumu:

- 1) Brīvība no aizņēmumiem un parādiem.
- 2) Ietaupījumi vai investīcijas 20% no peļņas (nekad netērējiet šo naudu).
- 3) Dzīvei savam priekam paliek 80%.

Pāri visam ir skaidrs, ka labāk ir neņemt naudu vai kredītu akcijas laikā, jo tiem bieži ir neizdevīgas procentu likmes, kā rezultātā jūs pārmaksāsiet daudz naudas. Bet, ja tomēr ir noticis tā, ka jums ir kredīts vai parādi un jūsu vecāki parādu segšanai mēģināja katru mēnesi veltīt 10% no saviem ienākumiem. Jebkurā gadījumā jums būs jāatdod šis parāds, labāk to darīt pakāpeniski. Atcerieties, jūsu finanšu plāns ir sagatavots tā, ka nākamajā gadā jums parādi vairs nav paredzēti. To sauc par finansiālo neatkarību.

Tagad mēs varam pāriet pie otrā punkta. Galvenā lieta, kas jums ir jāatceras, ka jums vispirms ir jāatdod no peļņas 20% un tad jātērē atlikusī naudas daļa un nevis otrādi. Daudzi ir pieraduši atlikt to, kas ir palicis mēneša beigās, bet tas nav pareizi, jo vienmēr būs kāda steidzama vajadzība un mēneša beigās nevar ilgāk aizkavēt.

Ja jūs jau sākumā jūtat, ka 20% ir sliekšnis, ko jūs nevar atlikt, tad sāciet vismaz ar 10% vai konkrētu summu, ko varat atļauties. Galvenais ir sākt! Ir svarīgi, ka tas attīstās par pieradumu un pakāpeniski veido jūsu iekrājumu fondu.

Lai netērētu naudu, jūs varat noguldīt to bankā, kontos, kuros jums tā uzreiz nebūs pieejama, piemēram, depozītā. **Naudas uzkrāšana - jūsu finansiālās drošības garantija.** Šis daudzums ir nepieciešams tādiem gadījumiem (kā minēts iepriekš), ja jūs paliekat bez darba, vai pēkšņi saslimstiet, jo tad pat tādā sarežģītā situācijā jūs nedomāsi par naudu un kredīta ņemšanu vai aizņēmumu.

Turklāt sagatavosieties tam, ka katru mēnesi jums būs jāstrādā smagi, lai pierakstītu visus savus ienākumus un izdevumus. To var izdarīt gan ar senču paņēmieniem – krājot rēķinus un pierakstot kladē, taču mūsdienās ir iespējams to labi izdarīt mobilajās ierīcēs, kas ir aprīkotas ar speciālām programmām un palīdzēs jums saprast, kur plūst jūsu nauda. Jūs kļūsiat par sīkumainu peļņas un izdevumu kalkulatoru. Alga, prēmijas, papildu ienākumi – viss ir jāieraksta peļņas kolonnā.

Tagad par izdevumiem. Jums ir palikuši 80% jūsu ienākumu. Kā tos sadalīt? Daži eksperti iesaka darīt tā:

- a) 50% tērējiet nepieciešamajiem izdevumiem (pārtika, pakalpojumi, transporta izdevumi, apģērbs utt.).
- b) 30% tādām lietām kā internets, kabeļtelevīzija, restorāni, teātru biļetes, koncerti, grāmatas, hobiji, utt.).

Sadaliet vienu budžeta daļu tādās konkrētās grupās kā pakalpojumi, pārtika, utt. tāpat to varat darīt arī ar otru budžeta daļu.

Tad jūs sākat gatavot prognozes, tēriņu pozīcijas un ko jūs plānojat pirkt tuvā nākotnē un cik tas aptuveni maksā. Izmēģiniet tēriņus pārvērst peļņā. Tā jūs pakāpeniski mācīsieties sajūst, kur varat tērēt vairāk naudas, bet kur jums jātaupa un kāpēc.

Katram ir atšķirīga izpratne par dzīves kvalitāti. Daudzi, varbūt arī jūs, nevar iedomāties savu dzīvi bez naktsklubu un restorānu apmeklējumiem, bet tāpēc pilnīgi pietiek ar ballīti mājās. Tāpēc, ja jūs vēlaties pārkārtot savas finanses un ietaupīt, koncentrējieties uz to, kas jums patīk un kam jūs dodat priekšroku. Eksperti uzskata, ka nekādā gadījumā nevajadzētu atteikties no **pamata apmierinātību** – jumts virs galvas, pārtika, apģērbs, utt. Varētu atteikties tikai no tā, kas nav nepieciešamo pamatpreču sarakstā. Piemēram, jūs esat pieradis brokastīs ēst sviestmaizi ar olām, bet

vai ja jūs to aizstāsiet ar kaut ko citu, vai bez tā jūsu dzīves standarts ļoti mainīsies? Kādi secinājumi jāizdara? Mēs meklējam to pašu kvalitāti tikai daudz lētāku.

Kopsavilkums - personīgo finanšu pamati

Personīgo finanšu plānošanas apjoms ietver dažādus jūsu dzīves aspektus: pelnīšana, taupīšana, izdevumi, budžeta veidošana, nodokļi, apdrošināšana, aizņēmumi, investīcijas, parādu pārvaldīšana, īpašuma plānošana utt. Ir vairākas atslēgas, kas palīdzēs jums kontrolēt savas finanses. Tas jums dod skaidru plānu, ko jūs ievērojat.

Nosakiet savus finansiālos mērķus

Pirmā lieta, ko jums vajadzētu darīt, ir uzrakstīt konkrētus mērķus, kurus vēlaties īstenot ar savu naudu savā dzīvē. Finanses var ietekmēt daudz dažādas jūsu dzīves jomas. Jūsu mērķis ceļot pa pasauli ietekmē to, kā jūs plānojat savas finanses. Jūsu mērķis pensionēties agrāk ir atkarīgs no tā, cik labi jūs rīkojaties ar savām finansēm. Mājas īpašumu, ģimenes veidošanu, pārceļšanos vai karjeras maiņu ietekmēs tas, kā jūs pārvaldāt savas finanses.

Kad jūs esat pierakstījuši savus mērķus, jums jāsakārto prioritātes. Tā jūs pārliecināties, ka pievēršat uzmanību vissvarīgākajam. Jūs varat arī sarakstīt to tādā secībā, kādā vēlaties to sasniegt, bet jums vajadzētu strādāt ar ilgtermiņa mērķiem tā, kā jūs strādātu ar pārējiem saviem mērķiem. Sākumā nosakiet tādus ilgtermiņa mērķus kā izklūšana no parādiem, mājas pirkšana vai priekšlaicīga pensionēšanās. Šie mērķi palīdzēs jums koncentrēties uz jūsu īstermiņa mērķiem.

Nosakiet prioritāros mērķus, lai palīdzētu sagatavot jūsu plānus (tas ir nākamais solis). Nosakiet īstermiņa mērķus, piemēram, budžeta ievērošana, samazinot izdevumus vai pārstājot izmantot savas kredītkartes.

Izveidojiet plānu

Plāns palīdzēs jums sasniegt mērķus. Plānā vajadzētu būt vairākiem soļiem. Pirmajai plāna daļai vajadzētu būt jūsu budžeta kontrolei. Jūsu budžets ir veiksmes atslēga. Tas ir rīks, kas dos jums vislielāko kontroli pār jūsu finansiālo nākotni. Jūsu budžets var palīdzēt jums sasniegt atlikušo plānu.

Ievērojiet savu budžetu

Jūsu budžets ir viens no lielākajiem rīkiem, kas palīdzēs jums veiksmīgi rīkoties ar finansēm. Tas ļauj jums sagatavot izdevumu plānu, lai jūs savu naudu izmantotu tā, lai tas palīdzētu jums sasniegt jūsu mērķus. Budžets ļauj jums lemt, kā tērēsiet savu naudu. Bez plāna jūs varat iztērēt naudu nesvarīgām lietām. Ja jūs esat precējies, tad jums un jūsu laulātajam jāstrādā kopā pie budžeta. Tas palīdzēs jums kopā sasniegt savus mērķus.

Atbrīvojieties no parādiem

Parāds ir milzīgs šķērslis jūsu finansiālo mērķu sasniegšanā. Sagatavojiet parādu atmaksas plānu, kas izlīdzinās jūsu maksājumus. Samazinot maksājumus, jūs varat veltīt papildu naudu vienlaikus vienam parādam un tad turpināt atmaksāt parādus vienu pēc otra. Kad atbrīvosieties no parādiem, jums jāapņemas palikt ārā no parādiem. Pārstāji nēsāt savas kredītkartes sev līdzī un ietaupiet ārkārtas finansējumu, lai segtu negaidītus izdevumus un jums nevajadzētu izmantot kredītkarti to apmaksai.

Lūdziet finansiālus padomus

Kad jūs esat gatavs palielināt savu labklājību un sākt investēt, jums jākonsultējas ar finanšu konsultantu, kas palīdzēs jums pieņemt lēmumus par investīcijām. Labs konsultants izstāstīs par riskiem, ar kuriem saistās katra investīcija, un palīdzēs jums strādāt pie saviem mērķiem, cik ātri vien iespējams. Finanšu konsultants var jums arī palīdzēt jums ar jūsu budžetu. Jāpiebilst, ka investēšana ir ilgtermiņa stratēģija labklājības veicināšanai. Apskatiet arī šos padomus par personīgajām finansēm.

Turpmākajās šīs rokasgrāmatas nodaļās tiks vairāk aplūkoti šie temati.

Pārbaudiet savu izpratni:

- 1) Kāpēc ir svarīgi organizēt personīgās finanses un veikt personīgo finanšu plānošanu?*
- 2) Nosauciet galvenos finanšu pārvaldīšanas principus.*
- 3) Lūdzu, salīdziniet savas un savu vecāku finansiālās vajadzības un pārrunājiet galvenās atšķirības!*

Praktisks uzdevums

- 1) Lūdzu, uzrakstiet savus finansiālos mērķus!*
- 2) Uzrakstiet sava finanšu plāna detaļas, lai piepildītu mērķus.*

Informācijas avoti

1. Finanšu pratības ceļvedis:

https://wcms.nordea.com/sitemod/upload/root/www.nordea.lv%20%20lv/bankas_vadiba/Nordea_Finansu_rokasgramta_parvaldisana_final_13.pdf

2. Ģimenes budžeta plānotāji:

<http://www.seb.lv/infotelpa/analitiska-informacija/gimenes-budzeta-planotajs>

3. Personīgo finanšu plānošana.

http://www.iksd.riga.lv/upload_file/IKSD_pievienotie/0_2014/2014_10/noticis%20seminars/15_novembris/FINANŠU%20PLĀNOŠANA.pdf

4. Efektīva finanšu plānošana:

<http://www.zuz.lv/efektiva-finansu-planosana>

5. Kā izdzīvot ar ļoti zemiem ienākumiem?

<https://compeuro.lv/ka-izdzivot-ar-loti-maziem-ienakumiem/>

6. Kā organizēt personīgās finanses:

<http://www.wikihow.com/Manage-Your-Finances>

7. Soļi, lai palīdzētu jums pārvaldīt personīgās finanses:

<https://www.thebalance.com/manage-your-personal-finances-2385812>

II bloks. IENĀKUMU PIEAUGUMS

Dažādi ienākumu palielināšanas veidi, pašnodarbinātība, uzņēmējdarbības sākšanas principi, izglītības un kvalifikācijas celšana; brīvprātīgais darbs - kā iespēja gūt pieredzi, sociālie tīkli tirdzniecībai, sociālie uzņēmēji, apmācība uzņēmējiem.

Temata mērķi:

- 1) Paplašināt zināšanas par dažādiem ienākumu avotiem;
- 2) Spēt izskaidrot dažādus ienākumu palielinājuma veidus;
- 3) Spēt sagatavot personīgo ienākumu plānu.

TEORĒTISKAIS MATERIĀLS

Ir dažādas iespējas kā izdzīvot ar ļoti zemiem ienākumiem:

- samazināt izdevumus, kur iespējams,
- saprast atšķirību starp taupīšanu un skopumu,
- cik iespējams darīt to pašu,
- cik iespējams darīt to pašu,
- atrast bezmaksas izklaides iespējas,
- meklēt papildu ienākumu gūšanas veidus utt.

Ieņēmumu palielināšanas veidi

Izdevumu samazināšana

- Samaziniet īres maksu
- Uz darbu dodieties ar velosipēdu vai ejiet kājām, nevis brauciet
- Izvairieties no ēšanas ārpus mājas
- Iesaistieties brīvā laika aktivitātēs
- Iesaistieties dari pats dzīvesveidā utt.

Papildu ienākumu ģenerēšana

- Runājiet ar darba devēju par algas pielikumu
- Veiciet brīvprātīgo vai nepilna laika darbu
- Sāciet savu papildu uzņēmējdarbību

Ieguldiēt savu naudu

- Veidojiet pasīvo ienākumu avotus

- Pērciet akcijas un obligācijas
- Apsveriet ieguldījumus mazo uzņēmumu akcijās.

Pašnodarbinātība

Pašnodarbināta persona - kāds, kurš ir pašnodarbināts, ir biznesa īpašnieks, indivīds, kurš pelna dzīvošanai, strādājot sev un nav darbinieks pie kāda cita, un nestrādā pie darba devēja par atlīdzību vai algu. Pašnodarbināta persona ir arī kāds, kuram "ir nekorporatīva uzņēmējdarbība." Jūs esat pašnodarbināts, ja jums ir kāds no šiem uzņēmējdarbības veidiem:

- viena īpašnieka uzņēmums
- partnerība
- sabiedrība ar ierobežotu atbildību.

Pašnodarbinātai personai jāmaksā pašnodarbinātā nodokļi (sociālās iemaksas un ienākuma nodoklis), kamēr uzņēmuma darbinieks maksā pusi un darba devējs maksā otru pusi.

Lai reģistrētu pašnodarbinātību, jums jāreģistrējas vietējā pašvaldībā (kur jūs esat reģistrēts, vai deklarēta jūsu dzīvesvieta). Jums jāiesniedz pieteikums konkrētai jomai, kurā jūs vēlaties strādāt. Atkarībā no darbības veida jums ir jāiesniedz arī atbilstošs izglītību vai kvalifikāciju apliecinošs dokuments (piemēram, tulkotājiem, amatniekiem, utt.). Pēc tam īpaša komisija lemj par to, vai atļaut veikt konkrēto darbību. Nodokļu pārvalde izsniegs individuālā darba reģistrācijas apliecību.

Uzņēmējdarbības sākšanas principi

Cits ienākumu palielināšanas veids ir sākt savu uzņēmējdarbību. Informācija par uzņēmējdarbības sākšanu un reģistrēšanu Latvijā, Igaunijā un Lietuvā pieejama: <http://www.baltic-legal.com/latvia-company-types-of-legal-entities-eng.htm>.

Pirmkārt, jums ir jāsaprotava biznesa plāns. Pabeidzot plānu, jūs būsit labāk sagatavots, un zināsit, vai jūsu uzņēmējdarbības ideja ir iespējama.

Otrkārt, domājiet par:

- 1) Cik jūsu uzņēmējdarbība ir unikāla un kāpēc jūsu produkti vai pakalpojumi nokļūs pie klientiem?
- 2) Kādas ir galvenās atšķirības starp jūsu uzņēmumu un jūsu konkurentiem?
- 3) Kas ir vadošie faktori, lai izvēlētos jūsu uzņēmumu cita uzņēmuma vietā?
- 4) Citiem vārdiem sakot, kāda iemesla dēļ klients vēlēties sadarboties ar jūsu uzņēmumu?

Jūsu uzņēmējdarbības definēšana un vīzija

Jūsu vīzijas noteikšana ir svarīga. Tas kļūs par jūsu uzņēmējdarbības dzinējspēku. Šeit ir jautājumi, kas palīdzēs noskaidrot jūsu vīziju:

- Kas ir klients?

- Kādā uzņēmējdarbībā jūs esat iesaistīts?
- Ko jūs pārdodat (produkts/pakalpojums)?
- Kāds ir jūsu izaugsmes plāns?
- Kādas ir jūsu galvenās konkurētspējīgās priekšrocības?

Pierakstiet savus mērķus

Izveidojiet mērķu sarakstu ar īsu rīcības plāna aprakstu. Ja jūsu bizness ir jaunuzņēmums, tad jūs vēlēšities vairāk pūļu veltīt saviem īstermiņa mērķiem. Bieži jaunai uzņēmējdarbības idejai jāiztur izpētes posms un attīstība, pirms precīzi var paredzēt rezultātu ilgākam laikam.

Sagatavojiet divus mērķu sarakstus:

- 1 Īstermiņa: ar termiņu no sešiem līdz 12 mēnešiem.
- 2 Ilgtermiņa: var būt no diviem līdz pieciem gadiem.

Izskaidrojiet, cik konkrēti iespējams, ko vēlaties sasniegt. Sāciet ar personīgajiem mērķiem. Pēc tam izveidojiet biznesa mērķu sarakstu. Atbildiet uz šiem jautājumiem:

- Ko jūs kā šī biznesa īpašnieks vēlaties sasniegt?
- Cik lielu vai mazu biznesu jūs vēlaties?
- Vai jūs vēlaties savā biznesā iesaistīt ģimeni?
- Personāls: vai jūs plānojat nodarbināt cilvēkus, vai, iespējams, jums ir strikts viedoklis, ka nevēlaties vadīt cilvēkus.
- Vai ir kāds iemesls, kam jūs vēlaties veltīt uzņēmējdarbību?
- Aprakstiet kvalitātes, kvantitātes un/vai pakalpojumu un klientu apmierinātības rādītājus.
- Kā jūs aprakstītu jūsu galvenās konkurētspējīgās priekšrocības?
- Kā jūs redzat atšķirību, ko bizness radīs jūsu klientu dzīvēs?

Saprotiet savu klientu

Nav reāli sagaidīt, ka jūs varēsiet apmierināt ikviena vajadzības, neviens bizness to nevar. Uzmanīgi izvēlieties savu mērķa tirgu. Pārlūkojiet šo zonu un es garantēju, ka jūs nebūsit apmierināts ar jūsu biznesa sniegumu. Mainiet to un jūs būsit vairāk apmierināts ar rezultātiem.

- Vajadzības: kādas neapmierinātas vajadzības ir jūsu perspektīvajiem klientiem? Kā jūsu bizness apmierinās šīs vajadzības? Tas parasti ir kaut kas, kas klientam nav vai arī vajadzība, kas pašlaik nav piepildīta. Nosakiet šīs neapmierinātās vajadzības.
- Vēlmes: domājiet par tām, kā jūsu klientu vajadzībām vai vēlmēm. Tas var būt arī trūkums.
- Problēmas: atcerieties, ka cilvēki pērk lietas, lai risinātu konkrētu problēmu. Kādas problēmas jūsu produkts vai pakalpojums risina?
- Uzskati: kādi ir negatīvi un pozitīvi uzskati, kas klientiem ir par jums, jūsu profesiju un tā produktiem vai pakalpojumiem? Nosakiet gan pozitīvās, gan negatīvās sekas. Kad sāksiet

gatavot mārketinga stratēģiju un reklamēt savu biznesu, jūs varēsiet izmantot to, ko esat iemācījies..

Mācieties no konkurentiem

Jūs varat daudz mācīties par savu uzņēmējdarbību un klientiem, vērojot, kā konkurenti veic uzņēmējdarbību. Šeit ir daži jautājumi, lai palīdzētu jums mācīties no konkurentiem un koncentrētos uz saviem klientiem:

- Ko jūs zināt par savu mērķa tirgu?
- Kādi ir jūsu konkurenti?
- Kā konkurenti strādā tirgū?
- Kādas ir konkurentu priekšrocības un trūkumi?
- Ko jūs varat uzlabot konkurentu pieejā?
- Kāds ir jūsu ideālo klientu dzīvesveids, demogrāfija un psihogrāfija?

Finanšu lietas

Kā jūs iegūsi naudu? Kāds ir jūsu rentabilitātes rādītājs? Kāds peļņas potenciāls ir jūsu biznesam? Ieguldiet laiku finanšu prognožu sagatavošanā.

Šajās prognozēs jāņem vērā jūsu klientu debitoru parādu iekasēšanas periods (neapmaksātie klientu konti), kā arī piegādātāju maksājuma termiņi. Piemēram, jūs maksājat savus rēķinus 30 dienu laikā, bet jums apmaksā no klientiem jāgaida 45-60 dienas.

Naudas plūsmas prognozes parādīs, cik daudz darba kapitāla jums vajadzēs ieguldīt šo naudas pozīciju „pārrāvumu” periodā.

Es iesaku padomāt par šīm sešām galvenajām jomām:

- 1 Jaunuzņēmuma investīcijas
- 2 Pieņēmumi
- 3 Ikmēneša papildu izmaksas
- 4 Optimizēta pārdošanas prognoze
- 5 Kumulatīvā nauda (Cumulative Cash)
- 6 Rentabilitāte (Break-even)

Nosakiet savu mārketinga stratēģiju

Ir četri soļi mārketinga stratēģijas izveidē jūsu biznesam:

- 1 **Nosakiet visus mērķa tirgus:** nosakiet, kas ir jūsu ideālais klients vai mērķa tirgus. Vairumam uzņēmumu ir 80% biznesa no 20% klientiem. Ir vērts veltīt laiku un enerģiju tiem klientiem, kuri ir vissvarīgākie.
- 2 **Kvalificējiet labākos mērķa tirgus:** šī soļa mērķis ir turpmāk kvalificēt noteikt klientu profilu, kas vislabāk nes veiksmi. Stratēģija ir pozicionēt jūsu uzņēmējdarbību tādā pašā

līmenī kā vairums pircēju, kuri ir jūsu mērķis. Ir ļoti būtiski saprast, kuri ir jūsu labākie klienti un kā pozicionēt jūsu uzņēmumu tirgū.

- 3 **Nosakiet rīkus, stratēģijas un metodes:** tirgus, kur jūs nevarat iekļūt, ir tirgus, kuru jūs nevarat apkalpot. Mārketings ir jūsu produktu un pakalpojumu primārā tirgus meklēšanas, komunikācijas un izglītošanas process. Izvēlieties rīku un stratēģiju kombināciju, kas palielinās jūsu veiksmi.
- 4 **Izmēģiniet mārketinga stratēģiju un rīkus:** pieņēmumi, kurus mēs nepārbaudām, parasti ir pieņēmumi, kuri visbiežāk izraisa problēmas biznesā. Veltiet laiku visu biznesa pieņēmumu pārbaudei, īpaši tad, ja tie ir vislielākie izdevumi.

Brīvprātīgais darbs – kā iespēja gūt pieredzi

- Brīvprātīgais darbs ir savstarpēji izdevīga situācija. Palīdzot citiem, jums ir iespēja veicināt ne tikai savu karjeru, bet arī savu labklājību. **Brīvprātīgais darbs var palīdzēt jums:**
- **Paplašināt savus personīgos un profesionālos tīklus.** Jūsu mērķa nozarē jau cilvēki strādā un viņi ir lielisks informācijas darba uzsākšanu avots par līdzīgām organizācijām un cilvēkiem, kuri jums jāsastop. Un, ja jums ir laba pieredze brīvprātīgajā darbā, jūsu mentors varētu kalpot kā atsauksme, piesakoties darbiem.
- **Brīvprātīgais darbs palīdzēs attīstīt jaunas prasmes, kā arī jaunos veidos izmantot jau esošās.** Piemēram, karjeras vidū esošs profesionālis, kurš ir strādājis koncertu reklamēšanā, var izmantot savas mārketinga prasmes, lai palīdzētu organizācijai ar finansējuma piesaisti vai citos ar misiju saistītos. Koledžas students, kuram jāveic pētījums skolas uzdevumā, var būt brīvprātīgais problēmas vai demogrāfijas pētījumā bezpeļņas organizācijai. Lai gūtu iedvesmu par to, ar kādām prasmēm jūs varat dalīties un pārskatīt vairāku organizāciju vajadzības, varat izmantot mūsu sniegto informāciju par brīvprātīgo darbu jūsu valstī vai ārzemēs un meklēt brīvprātīgā darba iespējas pasaulē.
- **Brīvprātīgais darbs ļauj jums izmēģināt dažādas organizācijas, lomas, izaicinājumus** utt. bez lēkāšanas no darba uz darbu. Protams, brīvprātīgais darbs nav tas pats, kas būt štata darbiniekam, taču tas var jūs parādīt organizācijas darbā vairāk nekā kļūstot par darbinieku, sekojot Twitter vai pat vadot informatīvu interviju ar darbinieku.
- **Brīvprātīgais darbs rada pārlicību.** Brīvprātīgais darbs var palīdzēt justies aktīvam, lietderīgam un produktīvam.
- **Brīvprātīgais darbs palīdz jums iepazīt sevi.** Savu prasmju apzināšanās, sasniegumi, intereses un vērtības ir veiksmīgas karjeras pamats. Brīvprātīgā darba pieredze var būt labs veids, kā iepazīt vairāk sevi un izaugsmes un attīstības potenciālu. Tas arī dod iespēju saprast, kā citi cilvēki redz jūs un jūsu priekšrocības un trūkumus.

Sociālā uzņēmējdarbība

Sociālā uzņēmējdarbība ir

- Par praktisku, inovatīvu un ilgtspējīgu pieeju izmantošanu, lai dotu labumu sabiedrībai kopumā ar uzsvāri uz tiem, kas ir atstumti un dzīvo trūkumā.
- Termins, kas ietver unikālu pieeju ekonomiskām un sociālām problēmām, pieeju, kas šķērso sektorus un disciplīnas, kas balstītas uz noteiktā vērtībām un procesiem, kas ir pazīstami katram sociālajam uzņēmējam neatkarīgi no tā, vai viņa/viņas interešu jomas ir bijušas izglītība, veselība, labklājības reforma, cilvēktiesības, darbinieku tiesības, ekonomiskā attīstība, lauksaimniecība utt., vai organizācijas, kuras viņi izveidojuši ir bezpeļņas vai peļņas iestādes.
- Tā ir pieeja, kas atšķir sociālo uzņēmēju no pārējā cilvēku pulka ar labiem nodomiem un organizācijām, kuras velta savu dzīvi sociāliem uzlabojumiem.

Sociālie uzņēmēji veicina sociālas inovācijas un transformācijas dažādās jomās, ieskaitot izglītību, veselību, vides un uzņēmuma attīstību. Viņi cenšas sasniegt nabadzības mazināšanas mērķus ar uzņēmējdarbības metodēm un drosmi ieviest inovācijas un pārkāpt tradicionālo praksi.

Sociāls uzņēmējs līdzīgi kā biznesa uzņēmējs veido stipras un ilgtspējīgas organizācijas, kas veidotas kā bezpeļņas organizācijas vai uzņēmumi. Sociālais uzņēmējs ir līderis vai pragmatisks vizionārs, kurš:

- Sasniedz apjomīgas, sistēmiskas un ilgtspējīgas sociālās pārmaiņas ar izgudrojumiem, atšķirīgu pieeju, stingrāku zināmo tehnoloģiju vai stratēģiju izmantošanu, vai to apvienošanu.
- Koncentrējas pirmkārt un galvenokārt uz sociālas un/vai ekoloģiskas vērtības radīšanu un mēģina optimizēt finansiālās vērtības radīšanu.
- Ievieš inovācijas, radot jaunu produktu, pakalpojumu, vai pieeju sociālas problēmas risināšanā.
- Nepārtraukti uzlabo un pielāgo pieeju, ņemot vērā atsauksmes.
- Kombinē Ričarda Brensona un Mātes Terēzes iezīmes utt.

Sociālos uzņēmējus vada šādi raksturīgie kritēriji: Inovācijas, ilgtspējība, sasniegšana un sociālais iespaids.

Sociālajiem uzņēmējiem ir kopīgas vairākas iezīmes, ieskaitot:

- Nelokāmu ticību dabiskai visu cilvēku spējai saprātīgi iesaistīties ekonomiskajā un sociālajā attīstībā.
- Nerimstoša dedzība, lai tas notiktu.
- Praktiska, bet inovatīva pieeja sociālai problēmai, bieži izmantojot tirgus principus un spēkus savienojumā ar dzelžainu dedzību, kas ļauj viņiem izlauzties no ideoloģiskām robežām vai disciplīnas grožiem, un liek uzņemties riskus, ko citi neuzņemtos.

- Centieni izmērīt un novērot to iespaidu. Uzņēmējiem ir augsti standarti saistībā ar organizācijas pūlēm un atbildību pret sabiedrību, kurā viņi darbojas. Gan kvantitatīvā, gan informācija, ir galvenie rīki, kas veicina nepārtrauktas atsauksmes un uzlabojumus.
- Veselīga nepacietība. Sociālie uzņēmēji nevar nosēdēt mierā un negaida pārmaiņas - viņi ir pārmaiņu vadītāji.

Uzņēmēju apmācība

Visās projektā iesaistītajās valstīs notika dažādas izglītojošas aktivitātes jauniem cilvēkiem, lai sāktu savu uzņēmējdarbību, piemēram: <http://www.connectlatvia.lv/activities/training/>. Visās valstīs ir arī dažādi atbalsta pasākumi, kas, piemēram, saistīti ar jaunuzņēmumiem, finansēm utt.

Praktisks uzdevums (pārrunas ar padomdevēju)

- 1) Pārrunājiet veidus, kā palielināt jūsu ienākumus.
- 2) Nosakiet katras iespējas priekšrocības un trūkumus.
- 3) Identificējiet finanšu resursus, kvalifikācijas vai juridiskās prasības katrai iespējai.

Praktiski uzdevumi

- 1) Uzziniet par pašnodarbinātības un uzņēmējdarbības reģistrācijas iespējām savā dzīvesvietā.
- 2) Meklējiet brīvprātīgā darba iespējas savā dzīvesvietā. Izvēlieties iespējas, kas atbilst jūsu interesēm.
- 3) Identificējiet savas biznesa intereses! Kādas aktivitātes tas ietver? Kura uzņēmējdarbības forma jums būtu piemērotākā? Aprakstiet, kāds būtu jūsu uzņēmējdarbības sākšanas process!
- 4) Ja jūs esat nodarbināts, izvērtējiet paaugstinājuma iegūšanas un atalgojuma palielināšanas iespējas? Uzziniet, vai ir iespēja strādāt papildu darba stundas vai pusslodzes darbu.

Informācijas avoti

- 1) Kā izdzīvot ar ļoti zemiem ienākumiem?

<https://compeuro.lv/ka-izdzivot-ar-loti-maziem-ienakumiem/>

- 2) Kā palielināt savus ienākumus:
<http://www.wikihow.com/Increase-Your-Income>
- 3) Biznesa jaunuzņēmuma stratēģija:
<http://articles.bplans.com/business-start-up-strategy/>
- 4) Kas ir sociālā uzņēmējdarbība:

<http://www.schwabfound.org/content/what-social-entrepreneur>

- 5) Kā uzsākt biznesu Latvijā, Lietuvā un Igaunijā: <http://www.baltic-legal.com/latvia-company-types-of-legal-entities-eng.htm>
- 6) Uzņēmēju apmācība: <http://www.connectlatvia.lv/activities/training/>

III bloks. DZĪVOŠANA ATBILSTOŠI IENĀKUMIEM

Ienākumu un izdevumu plānošana

Temata mērķi:

1. Uzzināt par dažādiem personīgo izdevumu veidiem;
2. Spēt sagatavot izdevumu plānu.
3. Saprast izdevumu samazināšanas paņēmienus.

TEORĒTISKAIS MATERIĀLS

Izdevumu klasifikācija

Īstenojot īstermiņa un ilgtermiņa mērķus, ir jāzina savas finansiālās spējas. To var noteikt, plānojot naudas plūsmas. **Naudas plūsma** ir tas, ko mēs saņemam un tērējam, vai citiem vārdiem, ienākumi un izdevumi. **Naudas plūsmas plānošana** - izdevumu plānošana un ienākumu sadale (esošie un plānotie izdevumi nepalielina esošos un nākotnes ienākumus).

Mūsu vajadzības un vēlmes var būt neierobežotas. Ja mēs vēlamies īstenot tās visas, mūsu izdevumi ļoti ātri pārsniegs ienākumus. Tādējādi pietrūks naudas un mums būs jāaizņemas vai jātērē savi ietaupījumi. Taču iekrājumi ir ierobežoti un daudziem cilvēkiem to vispār nav.

Ienākumi parasti rodas vienu vai divas reizes mēnesī, taču tiek tērēti ik dienu. Piemēram, daži vecāki dod saviem vecākiem kabatas naudu. Tāpēc ir svarīgi dalīt vai novirzīt ienākumus, lai bērns var nopirkt vajadzīgo un nevajadzētu aizņemties. Cilvēkiem, kuri strādā un saņem algu vienu vai divas reizes mēnesī, jāsadala nauda tā, lai visi ģimenes locekļi var ēst un būt apģērbti visu mēnesi, kā arī lai būtu nauda, ko maksāt par mājokļa uzturēšanu un tā tālāk.

Parasti ienākumi ir fiksēti, taču izdevumi nav fiksēti. Piemēram, mājokļa uzturēšanas izmaksas un pārtikas izdevumi katru mēnesi var atšķirties, tāpēc ir svarīgi tikt galā ar izdevumiem tā, lai tie nepārsniedz ienākumus, tērējot mazāk, nekā tiek saņemts. Tas kļūst īpaši sarežģīti, ja ienākumu apjoms katru reizi mainās. Šajā gadījumā ir grūti plānot, cik daudz naudas paliks personīgajiem izdevumiem. Jums vienmēr ir jāmaksā vispirms par svarīgākajām lietām (pārtika, mājokļa uzturēšana un tā tālāk.), un tikai tad, ja jums nauda paliek pāri, to var tērēt mazāk nepieciešamām precēm vai pakalpojumiem. Jums jāgatavo naudas plūsmas budžets, lai redzētu, vai izdevumi pārsniedz ienākumus, vai ir brīva nauda.

Mums nav citu ienākumu bez algas, tāpēc daudzi cilvēki labi zina savus ienākumus un pat nepaļaujas uz to. Situācija ar izdevumiem ir mazliet atšķirīga. Ir ļoti dažādi izdevumu veidi.

Tāpēc vairāk uzmanības vajadzēt veltīt izdevumu pārvaldīšanai. Ienākumus ir grūtāk kontrolēt nekā izdevumus. Jo ienākumu apjoms ir atkarīgs no vairākiem faktoriem: vai mums ir darbs, vai nav,

kāds ir algas lielums, vai ir daudz darba utt. Izdevumus pārvaldām mēs paši, tāpēc ir svarīgi zināt, kā tos pārvaldīt.

Izdevumus var grupēt dažādos veidos. Izdevumu klasifikācija dažādos aspektos ir derīga tāpēc, ka tā sniedz daudz informāciju un iespējas sākt tos pārvaldīt.

Izdevumi pēc funkcijas

Izdevumus pēc funkcijas var sagrupēt tā, kā tie tas atspoguļots (Lietuvas statistika) sagatavotajā Individuālā patēriņa atbilstoši mērķim klasifikācijā (COICOP), ko izdevusi Eiropas Sadarbības un attīstības organizācija sadarbībā ar Eurostat:

- Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni;
- Alkoholiskie dzērieni, tabaka;
- Apģērbs un apavi (arī tīrīšana, labošana un apģērba noma);
- Mājokļa uzturēšanas izdevumi (uzkopšana, ūdens, elektrība, gāze un citi kurināmie);
- Mēbeles, sadzīves tehnika un ikdienas mājokļa uzturēšana (mēbeles un aprīkojums; paklāji un citi grīdas segumi; mājas tekstilijas; trauki, galda piederumi un mājas vienreizlietojamie trauki; rīki un aprīkojums mājai un dārzam; preces un pakalpojumi mājokļa ikdienas uzturēšanai);
- Veselība (medicīnas preces, ierīces un aprīkojums; ārpus slimnīcas pakalpojumi; slimnīcas pakalpojumi);
- Transports (transportlīdzekļu iegāde; personīgā transporta aprīkojuma darbība; transporta pakalpojumi);
- Komunikācijas (pasta pakalpojumi; telefons un fakss, un faksa pakalpojumi);
- Rekreācija un kultūra (audio-vizuālais, fotogrāfiju un informācijas apstrādes aprīkojums; citas galvenās ilglietojuma preces rekreācijai un kultūrai; citas rekreācijas preces un aprīkojums, dārzi un mājdzīvnieki; rekreācijas un kultūras pakalpojumi; laikraksti, grāmatas un kancelejas piederumi; kompleksais atvaļinājuma ceļojums);
- Izglītība (pirmskolas un sākumskolas izglītība; pamatizglītība; vidējā izglītība; pēcvidusskolas izglītība ne augstskolas izglītība; izglītība, kurai nav definēts līmenis);
- Restorāni un viesnīcas (ēdināšanas pakalpojumi un nakšņošanas pakalpojumi);
- Dažādas preces un pakalpojumi (personīgā aprūpe; personiskās lietas (citur neklasificētas)); sociālā aizsardzība; apdrošināšana; finanšu pakalpojumi (nav klasificēti citur);
- Individuāla patēriņa izdevumi bezpeļņas organizācijām māsasaimniecības preču pakalpojumiem;
- Vispārējās valdības individuāla patēriņa izdevumi.

Augstākminētā izdevumu grupēšana ir noderīga, jo noteiktām aktivitātēm nepieciešamas lielas izmaksas. Turklāt grupētie izdevumi var salīdzināt kā dzīvo statistiskais pilsonis.

Izdevumu biežums

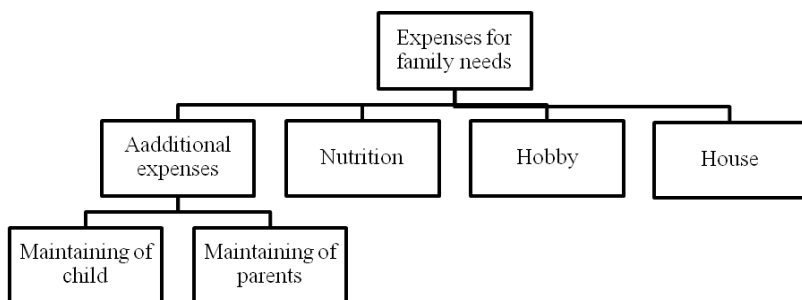
Ir lietderīgi sagrupēt izdevumus pēc biežuma: ikdienas, mēneša, sezonāli, ikgadēji, vienreizēji izdevumi. Izdevumu klasifikācija pēc biežuma ir noderīga, ja tie tiek plānoti ilgtermiņam.

Izdevumi atbilstoši dzīves standartiem

Izdevumu grupēšana atbilstoši dzīves standartiem - minimālie, normālie, luksusa – ļauj precīzi saskaitīt personīgās dzīves vai ģimenes dzīves izdevumus, lai redzētu minimālo naudas summu, kāda nepieciešama, lai izdzīvotu, kas nepieciešama, lai dzīvotu normāli un cik izmaksātu luksusa dzīve.

Izdevumi atbilstoši vajadzībām

Ikviens var uzstādīt un noteikt savas vajadzības, kas ir atkarīgas no vēlamā dzīves standarta. Tāpēc ir ieteicams sagrupēt izdevumus atbilstoši vajadzībām (3.1 tabula). Šāda grupēšana ir lietderīga, lai noteiktu jūsu mērķi, jo augstākām vajadzībām ir augstāki izdevumi.

3.1. tabula Izdevumu klasifikācija saskaņā ar vajadzībām

Izdevumi atbilstoši apjomam un regularitātei

Izdevumi ir klasificēti atbilstoši apjomam un regularitātei (3.1 tabula):

- fiksēti izdevumi (pārtika, pakalpojumi);
- regulāri izdevumi (apģērbs, apavi, kosmētika);
- vienreizēji izdevumi (ārstēšana, ilglietojuma preces).

3.1. tabula. Gada ienākumu un izdevumu plāna piemērs

Mēnesis	Janvāris	Februāris	Marts	Aprīlis	Maijs	Jūnijs	Jūlijs	Augusts	Septembris	Oktobris	Novembris	Decembris
Fiksētie izdevumi												

Regulāri izdevumi												
Vienreizēji izdevumi												
Ienākumi												

Daži fiksētie izdevumi ir nemainīgi, kā piemēram: dažādi maksājumi (kabeļtelevīzija, internets, sporta klubi); mājokļa īre un uzturēšanas izdevumi (regulāri maksājumi); transporta izdevumi (mēnešbiļetes); aizņēmuma maksājumi; ietaupījumi (nauda, kuru vēlaties ietaupīt, lai veltītu izdevumiem). Citi fiksētie izdevumi mainās katru mēnesi, uzturēšanas izmaksas (maksā par ūdeni, elektrību, apkuri, gāzi); pārtikas izdevumi; maksā par mobilajiem sakariem; degvielas cenas; dažādi personīgie izdevumi (preces personīgajai higiēnai, friziera pakalpojumi utt.); izdevumi izklaidei.

Izdevumi atbilstoši nepieciešamības pakāpei

Izdevumi ir klasificēti atbilstoši nepieciešamības pakāpei:

- nepieciešamie izdevumi (pārtika, apģērbs, ārstniecība);
- izvēles izdevumi (izglītība, apdrošināšana, akcijas un obligācijas).

Izdevumi atbilstoši izmantošanas mērķim

Izdevumi klasificēti atbilstoši izmantošanas mērķim:

- patēriņa izdevumi (samaksa par precēm un pakalpojumiem);
- nodokļi, kā arī obligātie un brīvprātīgie maksājumi;
- ietaupījumu depozīti, akcijas un obligācijas;
- ārzemju valūtas pirkumi;
- paša naudas pieaugums.

Dažādi izdevumi tiek pārvaldīti ar dažādiem rīkiem. Viegli pārvaldāmie izdevumi ir atkarīgi no cilvēka mērķa un izvēles. Neatrisināmi – izdevumi, no kuriem nevar izvairīties (izdevumi par apkuri, elektrību, ūdeni, nosaka iepriekšējie lēmumi par izmaksām - parādi).

Galvenie un visbiežākie izdevumi: saistības (kredīti); pārtika un transports. Citi izdevumi ieskaitot apģērbus, apavus, bērnu izdevumus, izklaides, ceļošanu, naudu ietaupījumiem. Ne visiem izdevumiem ir vienāda cena. Izdevumi bērniem (kabatas nauda) ir svarīga tikai tiem cilvēkiem, kuriem ir bērni, tāpēc citiem nav šādu izdevumu.

Izdevumu budžets

Jūs varat sākt pārvaldīt izdevumus, kad zināt, kāda veida izdevumi ir radušies. Jūs to varat darīt ar tēriņu plānu, saukts par **izdevumu budžetu** (3.2 tabula). Tāds plāns palīdzēs jums vienmēr zināt, cik daudz jūs varat atļauties un kā izvairīties no nevajadzīgiem izdevumiem, tāpēc ir iespējams sasniegt finansiālos mērķus.

Kad plānojat izdevumus, jums jāpārskata esošie izdevumi, tie jāanalizē un jāgatavo izdevumu plāns nākotnei saskaņā ar ienākumiem. Jūs varat izmantot jau pieejamo informāciju – ierakstus par bankas kartes paziņojumiem, vecos čekus utt.

Ir arī izdevumi, kas var rasties neplānoti, un to apjoms var būt atšķirīgs. Šie izdevumi varētu būt par jaunu sadzīves tehniku, jaunu apģērbu, izklaidi. Tās varētu būt noderīgas ikvienam, bet tās nav nepieciešamas lietas.

Izdevumu plāna uzturēšana ir ieteicama ilgam laikam – dažiem mēnešiem, pusgadam vai gadam, tā jūs varat prognozēt jūsu fiksēto izdevumu pieaugumu un kad varētu rasties vienreizēji izdevumi. Ja jums ir vairāk laika sagatavoties un ir vairāk iespēju uzmanīt nepieciešamo naudu – ietaupīt, aizņemties, mainīt šodienas plānus utt.

3.2. tabula. Mēneša izdevumu plāna piemērs

X mēneša ienākumi EUR	1000				
Izdevumi EUR	Plāns	01	02	03
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	250				
Mājokļa uzturēšana	60				
Transports	60				
Veselības aprūpe	5				
Apģērbs un apavi	0				
Sakari	30				
Personīgās higiēnas preces	20				
Kabatas nauda bērniem	10				
Rekreācija un kultūra	20				
Izglītība	0				
Restorāni un kafejnīcas	60				
Mājokļa uzturēšana	0				
Dāvanas	20				
Citi	30				
Aizdevuma daļu maksājumi	230				
Dzīvības apdrošināšana un pensija	60				

Ietaupījumi	60				
Kopā	915				

Lai noteiktu, vai izdevumu plāns ir pareizs, to var salīdzināt ar plānotajiem izdevumiem un ienākumiem. Ja ilgtermiņa periodā (seši mēneši vai gads) plānotie izdevumi ir lielāki nekā plānotie ienākumi un ir pieejami ietaupījumi, tad ir vērts pārskatīt plānu un, iespējams, atteikties no kādas vēlmes. Pirms jūs nolemjat aizņemties trūkstošo naudu, jāieplāno uz priekšu, no kādas naudas un kad (cik ilgā laikā) atdosiet parādu.

Ja jums ir ilgtermiņa plāns, jums jārada arī mēneša izdevumu plāns. Mēneša izdevumu plāns – daļa no gada izdevumu plāna. Mēs jau zinām, cik lielus mēneša ienākumus mēs saņemsim, kad plānojam iztērēt tik, cik mēs varētu ietaupīt. Katru reizi, kad tērējam naudu, nepieciešamajā izdevumu ailītē mums jāieraksta, cik daudz iztērēts un cik naudas mēnesī palicis.

Pirms sāciet dzīvot saskaņā ar plānu, jābūt vismaz pusmēneša ienākumu robežai. Tas varētu būt nepieciešams, ja pieredzes trūkums izraisa neveiksmīgu plānošanu.

Izdevumu pārvaldība ietver optimizācijas ideju. Pēc katras izdevumu pozīcijas analīzes jūs varat sev pajautāt, cik naudas vajag vienai vai vairākām izdevumu pozīcijām, vai varbūt jūs to pašu vajadzību varat apmierināt lētāk.

Kā kontrolēt izdevumus

Izdevumus var kontrolēt 3 veidos:

- 1) Optimālu izdevumu ietaupīšanas veidu identifikācija, lai pārskatītu visus esošos izdevumus un izlemtu, vai tie ir saistīti ar nepieciešamo vajadzību apmierināšanu;
- 2) Patēriņa preču vai pakalpojumu daudzuma pārbaude. Vai jums tiešām vajag tik daudz? Ja patēriņu var samazināt, ir nepieciešams nodrošināt veidus, kā to izdarīt (ūdeni un enerģiju var ietaupīt, izslēdzot gaismas, kad jūs izejat no telpas, aizgriezt ūdens krānu, pirkt ekonomiskāku sadzīves tehniku);
- 3) Patēriņa preču un pakalpojumu cenu revīzija. Varbūt jūs varat nopirkt tādu pašu preču daudzumu par zemāku cenu?

Izdevumu optimizācijai un taupīšanai jāpalīdz mums nodrošināt jūsu dzīves kvalitāti, un tas ir tas, ko mēs vēlamies. Mums tikai jāmācās taupīt, un tas jāturpina darīt. Taupīt jāsāk ar mazām lietām. Zemi izdevumi un minimālās algas – nav pateicīgas taupīšanai. Izdevumus veido pamatizdevumi – mājoklis, pārtika un transports. Tāpēc ir ļoti grūti dzīvot ar zemiem ienākumiem. Spēja apmierināt pamatvajadzības ar zemiem ienākumiem – tā jau ir prasme. Taču šajā gadījumā pat cilvēkam ar zemiem ienākumiem ikvienam ir jāzina savs budžets un izdevumi.

Kā samazināt regulāros izdevumus

- Naudu, kuru vēlaties ietaupīt, nenēsājiet sev līdzī makā. Nauda jāglabā drošākā vietā, iespējams, kādam tā ir jāpaglabā, vai, iespējams, nauda jāiegulda bankā depozīta kontā vai cūciņas krājīkasē.
- Ja jums ir vājība veikalā iztērēt vairāk naudas, nekā nepieciešams, jums jāierobežo veikala apmeklējumu skaits, vai, kad iepērkaties, jums jāzina, ko tieši jūs pirksiet, ejiet uz veikalu bez skaidras naudas. Jūs varat ierobežot veikalā pavadāmo laiku.
- Iepērcieties vienu reizi nedēļā ar minimālu produktu sarakstu. Neejiet uz veikalu izsalcis. Labākais veids, kā ietaupīt pārtiku – izveidot gatavošanai nepieciešamo produktu sarakstu visai nedēļai.
- Apskatiet produktus, kas jums vēl ir mājās. Iepirkšanās jāsāk ar virtuves pārbaudi, tā jūs nenopirksiet par daudz un veikalā nenopirksiet nevajadzīgus produktus.
- Ir lētāk nopirkt vairāk ilglietojamas preces. Jūs varat gaidīt atlaides.
- Pērciet tikai tad, kad jums to vajag, nevis tikai „atlaižu” dēļ, jo ir slikti nopirkt vairāk, nekā ir nepieciešams.
- Iepirkšanās internetā var būt lētāka, tāpēc, ka varat atrast un salīdzināt preces, kā arī viena vai vairāku dažādu ražotāju produktu cenas. Visbeidzot, jūs varat iet uz veikalu un nopirkt to, ko izvēlējāties internetā.
- Ja jūs pusdienojat restorānā, jūs iztērēsiet mazāk, bet nepērciet dzērienus.
- Jūs varat ietaupīt uz mājokļa uzturēšanu, ja samazināsiet ūdens daudzumu un izmantosiet ekonomiskās spuldzes, un atteiksieties no dažiem pakalpojumiem (telefona, interneta, kabeļtelevīzijas), vai aizvietosiet tos ar lētākiem.
- Kad jūs plānojat gada budžetu, ir svarīgi zināt ne tikai izdevumus, bet arī esošās saistības. Jums jāpārbauda līgums, lai saprastu vai jums ir izdevīgi interneta, telefona un televīzijas izmantošanas nosacījumi. Ir daudz reklāmu, atlaižu un citu piemērotu piedāvājumu. Dodieties pie sava pakalpojumu sniedzēja un viņu piemēros jums labākos nosacījumus jūsu vajadzībām.
- Lai ietaupītu transporta izmaksas, jūs varat organizēt braukšanu ar vairākiem cilvēkiem vienā transportlīdzeklī, nevis braukt viens.
- Ja jums nav laika sagatavot plānu un kontrolēt izdevumus, jūs varat vienoties ar banku par periodisku pārskaitījumu, pēc tam no konta, uz kuru pārskaitīta alga, nekavējoties ar ienākumu saņemšanu vēlamais ietaupījumu apjoms tiks pārskaitīts uz depozīta kontu.

Pārbaudiet savu izpratni

1. Kāpēc nepieciešams pārvaldīt naudas plūsmu un izdevumus?
2. Kādi iemesli ir budžeta veidošanai vai neveidošanai?

3. Kādi ir fiksētie izdevumi?
4. Kādi izdevumi ir regulāri?
5. Kā tiek klasificēti izdevumi saskaņā ar regularitāti pakāpi?
6. Kā samazināt jūsu regulāros izdevumus?

Informācijas avoti

1. Andriukaitis D., Čeponytė Z., Jurevičienė D., Kriščiukaiytė K., Vaičiulis M., Vaitkunskienė R., Varanauskienė J. Finansinių paslaugų vadovas. Vilnius, 2009, available at <http://www.vartotojai.lt/index.php?id=1243>.
2. Bložienė O. Patarimai kaip taupyti. Banku-naujienos.lt. Available at <http://banku-naujienos.lt/2014/02/25/o-blozienes-patarimai-kaip-taupyti>.
3. Černius G. Namų ūkio finansų valdymas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
4. Lietuvos statistikos departamentas. Available at <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=396b7614-9ba9-4686-bba4-13c3c13e47fc>.
5. Namų ūkių biudžetų statistinio tyrimo metodika. Available at <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=396b7614-9ba9-4686-bba4-13c3c13e47fc>.
6. Tērējiet un taupiet saprātīgi. Gudri par naudu. Pieejams <https://www.smartaboutmoney.org/Courses/My-Financial-Well-Being-Plan/Spend-and-Save-Mindfully>.

Praktiski uzdevumi un situācijas

3.1 uzdevums *Sadaliet norādītos izdevumus pēc prioritātēm no finansiālā viedokļa.*

Nr.	Izdevumi	Prioritāšu secība
1.	Mājokļa uzturēšana	
2.	Pārtika	
3.	Medikamenti	
4.	Transports	
5.	Brīvdienas / brīvais laiks	
6.	Finansiālās saistības	
7.	Apģērbs un apavi	

3.2 uzdevums. *Personīgie ienākumi no algas ir 500€. Kopā ar draugu viņi īrē dzīvokli. Viņi 200€ aizņēmas no saviem draugiem. Viņi izmantoja finansiālās atbalstu no vecākiem. Iedzīvotāja finanšu mērķi – dzīvot no saņemtās algas un atdot atpakaļ aizņemto naudu draugiem.*

Apskati iedzīvotāja budžetu, un koriģējot izdevumus, piedāvā variantus, kā samaksāt parādus un kļūt finansiāli neatkarīgam.

Iedzīvotāja budžets:

Mēneša ienākumi	Summa, EUR	X
Alga	500	X
Finansiāls atbalsts no vecākiem	100	X
Kopējie ienākumi	600	X
Mēneša izdevumi	Summa, EUR	Paredzami izdevumi, EUR
Mājokļa uzturēšana	100	
Elektrība / ūdens / gāze	60	
Internets	10	
Mobilais tālrunis	15	
Mājokļa uzturēšana, mājtsaimniecības preces	10	
Pārtika, bezalkoholiskie dzērieni	150	
Ēšana ārpus mājas (restorāni)	60	
Alkohols un cigaretes	30	
Apģērbs un apavi	50	
Personīgās higiēnas preces	20	
Sabiedriskais transports	10	
Taksis	20	
Teātris, kino	15	
Pasākumi, klubi	50	
Ietaupījumi parādiem		
Kopējie izdevumi	600	

3.3 uzdevums. *Personīgie ienākumi no algas ir 300€. Lielākā šīs summas daļa tiek tērēta dažādām precēm un izklaidei. Dažreiz nevajadzīgām precēm iztērēts pārāk daudz, tāpēc lūdz vecākiem naudu. Viņi dzīvo ar vecākiem un maksā par mājokļa uzturēšanu un izdevumiem. Iedzīvotāja finansiālie mērķi – dzīvot no saņemtās algas un uzkrāt 600 € gadā.*

Aplūkojiet iedzīvotāja budžetu un, pielāgojot izdevumu apjomu, piedāvājiet risinājumu, kā dzīvot no saņemtās algas un kā uzkrāt naudu.

Iedzīvotāja budžets:

Mēneša ienākumi	Summa, EUR	x
Alga	300	x
Kopējie ienākumi	300	x
Mēneša izdevumi	Summa, EUR	Paredzamie izdevumi, EUR
Mobilais tālrunis	15	
Pārtika, bezalkoholiskie dzērieni	50	
Personīgās higiēnas preces	20	
Apģērbs un apavi	75	
Ēšana ārpus mājas (restorāni)	80	
Teātris, kino	20	
Pasākumi, klubi	40	
Alkohols un cigaretes	30	
Sabiedriskais transports	20	
Ietaupījumi		
Kopējie izdevumi	350	300

3.4 uzdevums: sagatavojiet savu gada izdevumu plānu

Jūsu gada izdevumu plāns

3.5 uzdevums. *Norādiet 10 ietaupīšanas padomus, kas jāievēro iepērkoties:*

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

3.6 uzdevums. *Norādiet 10 taupīšanas padomus, kas jāievēro gatavojoties Ziemassvētku / dzimšanas dienas / citām ballītēm:*

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

IV bloks. NAUDAS PĀRVALDĪŠANA

Dzīvot šodienai – īstermiņa mērķu īstenošana ikdienā – reālie ienākumi, budžeta modeļa paraugs, ienākumu un izdevumu, kā arī finanšu rezervju plānošana (papildu nauda)

Teorētiskais materiāls

Ikdienas dzīves daudzos veidos ir saistītas ar naudu. Mēs mainām naudu pret to, kas mums ir nepieciešams ikdienas dzīvei, piemēram, mēs radām izdevumus.

Ikdienas dzīvē katram cilvēkam nepieciešama izpratne par naudu un cik svarīga tā ir. Pirmkārt un galvenokārt cilvēkam jābūt pārskatam par viņa/viņas ienākumiem un izdevumiem. Ikvienam ir jāzina, kur rodas viņa ienākumi (kādi ienākumu avoti) un cik lieli tie ir. Tikpat svarīgi ikvienam ir zināt kādi un cik lieli ir viņu izdevumi. Ir gudri grupēt izdevumus. Salīdzinot mūsu ienākumus un izdevumus, mēs varam izdarīt secinājumus par savu finansiālo uzvedību.

Piemēri:

Cilvēks saņem algu 400 eiro mēnesī (pēc nodokļu nomaksas) bankas kontā. Vai šis cilvēks var atļauties viedtālruni, kas maksā 420 eiro?

Pirms atbildēt padomājiet vai/ kā ir iespējams gūt trūkstošos 20 eiro; ja cilvēkam patiešām ir šie 20 eiro (piemēram, viņš iekrājis no pagājušo mēnešu algas), vai būtu prātīgi pirkt šo telefonu vai nē?

Kāpēc nav pamatoti šim cilvēkam iegādāties tālruni? (Viņam nav pietiekami daudz naudas dzīvošanai – pārtikai, dzīvošanai, transportam un citām pamatvajadzībām).

Lai varētu pārvaldīt ikdienas dzīvi naudas ziņā, cilvēkam jāiemācās novērtēt izdevumus un veidot budžetu. Pierakstiet visus savus izdevumus; neaizmirstiet dzīvošanas izdevumus, pārtiku, izklaidi, apģērbu un citas preces. Ir svarīgi, ka jauns cilvēks var kontrolēt savus impulsus tērēt naudu par lietām, kuras viņš/a nevar atļauties, un/vai nav nepieciešamas.

Lai izvairītos no neparedzētiem finanšu pārsteigumiem, jaunajam cilvēkam un viņa padomdevējam jāanalizē, par ko viņš/a tērē naudu un cik lieli ir viņa/s regulārie ikdienas un mēneša izdevumi, un cik daudz viņš/a tērē par vienreizējiem pirkumiem. Ir svarīgi pārrunāt, vai/kāda veida izdevumus var segt ar vecāku, tuvinieku atbalstu vai sociālajiem pabalstiem. Ir svarīgi uzsvērt, ka cilvēkam ar finanšu prasības problēmām jādiskutē un jāanalizē šīs idejas ar savu padomdevēju. Ja viņš/-a vēlas lūgt finansiālu palīdzību no savas ģimenes, vietējās

valdības, utt., tam jābūt labi izplānotam un jābūt skaidrai izpratnei un pusēm jāvienojas par procedūru un naudas atlīdzību cilvēkam, kas ir sedzis izdevumus.

Piemēri:

Lūdzu, izskaidrojiet situāciju un analizējiet iespējamus risinājumus, ja plānojat pirkt kaut ko, un padomājiet (bez pārrunām ar ģimeni), vai vecāki vēlēsies par to maksāt. Patiesībā izrādās, ka jūsu vecāki nevar vai nepiekrīt to darīt.

Lai radītu izdevumus mums nepieciešama nauda

- Mums jāizdod nauda par pārtiku, ēdienu, apģērbu, mājokli, komunikācijām, transportu utt.

Praktisks uzdevums:

Pārrunājiet ar jauno cilvēku

- *par ko viņš ik dienu/katru mēnesi izdod naudu;*
- *kādi ir viņa/viņas atkārtotie/regulārie un vienreizējie izdevumi;*
- *kādi ir viņa/viņas galvenie ikdienas izdevumi;*
- *kurus izdevumus var samazināt vai atcelt un no kādiem izdevumiem nevar izvairīties vai tos mainīt;*

- *kas ir mirkļa pirkums (naudas izšķiešana) un kādas varētu būt mirkļa pirkuma sekas?*

Ikdienas dzīves organizēšana

- *Iespējas gūt naudu, aktuālos ienākumus - alga, stipendija, valsts pabalsts utt.*
- *Iespējas tērēt naudu –*

Praktisks uzdevums (diskusija ar padomdevēju)

- 1) *Izskaidrojiet/pārrunājiet dažādus naudas iegūšanas/pelnīšanas veidus, pievēršot uzmanību apmaksāta darba nozīmei ienākumu veidošanā.*
- 2) *Vai personas kvalifikācijas, prasmes un pieredze ļauj viņam/viņai palielināt viņa/viņas ienākumus?*
- 3) *Izskaidrojiet/pārrunājiet iespējas un shēmas pieteikties stipendijām.*
- 4) *Izskaidrojiet/pārrunājiet valsts atbalsta shēmas sistēmu un noteikumus.*

Finanšu plānošana un mērķu noteikšana

Plānošana:

- ✓ *Analizējiet jūsu vēlmes un vajadzības*
- ✓ *Novērtējiet savas iespējas*

- ✓ Izvēlieties, salīdziniet, izlemiet

Praktisks uzdevums:

Pārrunājiet ar padomdevēju, kāpēc finanšu mērķu noteikšana ir svarīga, lai konsultētā persona saprastu un atzītu mērķu noteikšanas un plānošanas nozīmi.

Diskutējot par plānošanu, mums jārunā par ikdienas aktivitātēm un pasākumiem: nedēļas nogales, dzimšanas dienas ballītes, tikšanās ar draugiem plānošana, utt. Ikdienas finanšu plānošana arī ietver preču cenu meklēšanu/salīdzināšanu (tālrūnis, velosipēds, dators, utt.), ja kāds plāno/kādam nepieciešams dārgs pirkums.

Praktisks uzdevums (pārrunas ar padomdevēju):

Vai augstākminētais piemērs bija īstermiņa, vidēja termiņa vai ilgtermiņa plānošana?

Aptuveni cik ilgu laiku varētu aizņemt ilgtermiņa plānošanas process?

Ilgtermiņa plānošana

Parasti, runājot par ilgtermiņa plānošanu, mēs domājam laika periodu, kas ilgāks par pieciem gadiem.

Praktisks uzdevums (pārrunas ar padomdevēju):

- 1) *Vai ir iespējams/reāli kalt plānus 20-30 gadus uz priekšu?*
- 2) *Izskaidrojiet/pārrunājiet naudas aspektu/nozīmi un nepieciešamo naudas daudzumu saistībā ar dažādiem dzīves notikumiem.*

Mēs varam secināt, ka, ja cilvēks spēj racionāli pārvaldīt un plānot savas finanses, tad viņš/-a var arī finansiāli tikt galā ar visām ikdienas situācijām, kā arī būt gatavs negaidītiem apstākļiem.

Ir svarīgi plānot un sagatavoties pasākumiem, kuri ir plānoti, taču ir jābūt gataviem arī negaidītām situācijām. Papildus pozitīviem un priecīgiem notikumiem, dzīve var nest pēkšņus negatīvus pagriezienus, kurus mēs negaidām.

Piemēri:

- Jums ir problēmas ar datoru. Darbnīcā kļūst skaidrs, ka remonts ir pārāk dārgs, jo par tādu pašu cenu var nopirkt jaunu datoru. Paredzamās remonta izmaksas ir 400 eiro. Kādas ir jūsu iespējas: jūs esat ietaupījis naudu un varat samaksāt par remontu/ nopirkt jaunu datoru, vai jums vajadzētu ņemt aizņēmumu? Vai jums vajadzētu mainīt savus IT paradumus un izmantot bibliotēku vai citu

publisku datoru/ interneta pieejas punktus, kamēr varēsiet ietaupīt jaunam datoram?

Pārrunas ar padomdevēju:

Kas ir saprātīgāk – pirkt jaunu datoru vai salabot veco?

Vai jaunais dators, kas pirkt par aizņēmumu, beigās būs dārgāks?

- *Kādas ir aktuālās finansiālās iespējas un vajadzības, ja cilvēks saņem vēsti par atteikumu? Vai ir iespējams atrast jaunu darbu un cik ilgu laiku tas prasīs? Kāda veida naudas kompensāciju cilvēks var saņemt (atlaišanas pabalsts, bezdarbnieka pabalsts) ierobežotajā laikā atteikuma gadījumā? Vai viņam/viņai ir ietaupījumi pārtikai, dzīvošanai, aizņēmumiem utt. starp abiem darbiem?*
- *Ja cilvēks ir zaudējis darbu, ir ģimene, ir svarīgi apsvērt tādas dzīves pasākumus kā bērna piedzimšana, bērns/bērni sāk skolas gaitas utt., kas prasa papildu izdevumus.*

Īstermiņa mērķi

Īstermiņa mērķi → ienākumu un izdevumu plānošana tuvākā nākotnē

Īstermiņa mērķu piemēri:

Jūs plānojat doties atvaļinājumā uz Grieķiju nākamajā gadā. Tam jums vajadzēs 900 eiro, bet jums nav iekrājumu. Tas nozīmē, ka jums vajadzēs katru mēnesi ietaupīt vismaz 75 eiro ($(900/12=75)$).

Jūs varat arī izmantot bankas aizdevumu. Gada procentu likme 900 eiro kredītam ir 24% un jums jāveic vienādi maksājumi bankai katru mēnesi (to sauc par anuitāti). Tas nozīmē, ka katru mēnesi jums jāmaksā bankai 85 eiro, kas ietver galvenās summas atmaksu un procentus, kas gadā kopā veido 1020 eiro. Tātad par bankas aizņēmumu 900 eiro, jūs papildus samaksāsiet 120 eiro procentos. Parasti banka iekasē naudu par līguma noslēgšanu, kas palielina naudas sumu, kas jums jāmaksā bankai.

Vidēja termiņa mērķi

Vidēja termiņa mērķi → pirkumu vēlmes vairāku nākamo gadu laikā

Vidēja termiņa mērķu piemēri:

Jūs plānojat iegādāties mašīnu. Jūs vēlaties lietotu mašīnu, kas maksā aptuveni 5000 eiro. Ja jūs varat ietaupīt 100 eiro mēnesī, un pieņemot, ka transportlīdzekļa kategorijas

izmaksas nemainās, jūs varēsiet nopirkt jaunu mašīnu četru gadu laikā. Ja jūs pirksiet mašīnu ar bankas aizņēmumu, procentu maksājums būs 20%, jums būs jāveic mēneša atmaksa 152 eiro apmērā ar kopējo summu 7303 eiro. Kopējā procentu maksa, kas tiks samaksāta bankai, ir 2303 eiro plus procentu līguma summa. Jūs esat nopircis mašīnu ātri, bet beigās jūs samaksāsit gandrīz divas reizes vairāk nekā tās oriģinālā cena.

Ilgtermiņa mērķi

Ilgtermiņa mērķi → pirkumu vēlmes pēc vairāk nekā pieciem gadiem

Ilgtermiņa mērķu piemēri:

30 gadus vecs cilvēks pensionējoties vēlas saņemt 600 eiro pensiju, kas ir divreiz vairāk nekā šobrīd maksātā vecuma pensija. Pieņemsim, ka esošā valsts pensiju sistēma nemainās un pensionēšanās vecums ir 65 gadi. Ja cilvēks dzīvo līdz 80 gadiem vai vairāk, viņam/viņai jāietaupa vismaz 54 000 eiro 35 gadu laikā (300 €/mēnesī , vai 3600 € gadā , $15 \text{ gadi} \times 3600 \text{ €} = 54\,000 \text{ €}$). Lai veidotu šo naudas uzkrājumu, cilvēkam 35 gadus jāietaupa 128 mēnesī, kas ir diezgan liela atliekamā summa. Ir arī svarīgi būt informētam par citiem veidiem, kā ietaupīt naudu un palielināt cilvēka ienākumus ar alternatīvām pensiju shēmām.

Plānošanas procedūra

1. Izveidojiet sarakstu ar 12 lietām, kas jānopērk nākamo piecu gadu laikā.
2. Sagrupējiet tos īstermiņa, vidēja un ilgtermiņa pirkumos.
3. Izvēlieties trīs visvairāk nepieciešamās preces no īstermiņa perioda un nosakiet to cenas.
4. Izvēlieties vienu vidēja termiņa un vienu ilgtermiņa preci un nosakiet to cenas.
5. Kur iegūt naudu, lai pirktu preces; novērtējiet, cik ilgu laiku prasīs nepieciešamās summas ietaupīšana, lai nopirktu nepieciešamās preces.

Iegūt finansiālo neatkarību

Personīgā budžeta un finanšu plāna izveide var palīdzēt jums iegūt finansiālo neatkarību:

- 1. solis** ir sagatavot personīgo finanšu plānu →noteikt mērķus
- 2. solis** ir sagatavot budžetu: salīdzināt ienākumus un izdevumus

Ir saprātīgi sadalīt izdevumus neatliekamās un izvēles izdevumos. Neatliekamie izdevumi ir par pārtiku, mājokli, higiēnu, dažos gadījumos par medikamentiem utt.

Izvēles izdevumi ir izdevumi par brīvo laiku, ceļošanu utt. Noteiktos gadījumos izvēles izdevumi ir tēriņi par mājokli, apģērbu un citām ilglietojuma precēm. Izvēles izdevumi var samazināt bez dzīves, veselības un nākotnes saplosīšanas, lai gan samazinājumi var nebūt patīkami.

Daudziem cilvēkiem alga ir galvenais ienākumu avots. Dažos gadījumos valsts pabalsti, ieņēmumi no investīcijām vai uzņēmējdarbības var būt ienākumu avots. Plānojot ienākumus, ir saprātīgi apsvērt, ka laika gaitā ienākumu līmenis varētu mainīties un ne vienmēr uz augšu.

3. solis ir analīzes veikšana

Gadījumā, ja ienākumi pārsniedz tekošos izdevumus, cilvēks tad var atrast veidu, kā sasniegt finansiālos mērķus ar šo pārpalikumu. Gadījumā, ja pārpalikuma nav vai tas ir pārāk mazs, vispirms ir jāpārskata izdevumi. Tikai dažu cilvēku izdevumi ir racionāli. Pēc kritiskas izdevumu apskates aplūkojiet ienākumus – vai ir iespējams palielināt ienākumus ar papildu darbu vai mainīt esošo darbu pret labāk apmaksātu?

Personīgais budžets:

IENĀKUMI - IZDEVUMI

Ienākumi pārsniedz izdevumus → iespēja ietaupīt

Izdevumi pārsniedz ienākumus → visus izdevumus nevar veikt (jāsamazina izmaksas vai jāmeklē papildu ienākumi)

Lai varētu samazināt izdevumus, jāizveido prioritāšu saraksts, t.i., izmaksu saraksts, no kurām nevar izvairīties un kuru samazināšana ir problemātiska (pārtika, mājoklis, transports).

Nepieciešamība ietaupīt rodas situācijās, kurās nepieciešami ārkārtas (neplānoti) izdevumi un tie dažreiz parādās. Domājiet par šādām iespējamām situācijām.

Ietaupījumi (ietaupītā nauda) nodrošina tādu izmaksu segšanu, nenokļūstot krīzes situācijā.

Rīcība maksātspējas problēmu gadījumā:

- Analizējiet savu finansiālo situāciju – godīgi un kritiski meklējiet iemeslus, kāpēc jums nav pietiekami daudz naudas savu izdevumu segšanai; pārliecinieties, vai tā ir īstermiņa vai ilgstoša problēma;

- Sagatavojiet budžetu sev/ savai ģimenei – tas palīdzēs jums gūt pārskatu par aktuālo situāciju un reālajām vajadzībām un iespējām, lai pielāgotu ienākumus un izdevumus;
- Sadarbojieties ar saviem kreditoriem vai partneriem, kuriem jūs esat parādā;
- Jums nav jāņem jauns aizņēmums, lai atmaksātu iepriekšējos aizņēmumus;
- Centieties atmaksāt pēc iespējas ātrāk – tā jūs demonstrējat savu vēlmi atmaksāt savus parādus;
- Jums jāsamazina savi izdevumi;
- Tā kā jums vajag vairāk naudas, lai nomaksātu parādus, meklējiet papildu ienākumu avotus;
- Apsveriet sava nekustamā īpašuma pārdošanu vai mainiet esošo mājokli pret lētāku;
- Uzturiet komunikāciju ar saviem kreditoriem un izlasiet viņu e-pastus/vēstules. Jums nevajadzētu ignorēt viņu negatīvās ziņas, bet jāreaģē uz tām;
- Meklējiet morālo atbalstu savā ģimenē un draugos, iepazīstieties ar procesa, ko esat sācis, juridiskajiem aspektiem – jums ir jāzina savas tiesības un pienākumi.

V bloks. FINANSIĀLĀ BRĪVĪBA

Temata mērķi:

4. Uzzināt par finansiālās drošības pasākumiem;
5. Spēt izvēlēties piemērotas finansēšanas metodes;
6. Uzzināt par iespējam valsts sociālā atbalsta shēmā.

TEORĒTISKAIS MATERIĀLS

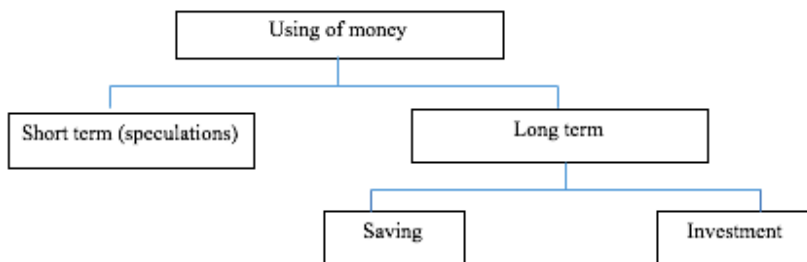
Satura apraksts:

- Investīcijas. Ietaupījumi, apdrošināšana
- Finansēšanas paņēmieni.
- Valsts sociālā atbalsta pasākumi un sistēma.

Investēšana jūsu nākotnē

Investēšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu finansiālo brīvību nākotnē.

Veidojiet dzīvi tādu, kādu vēlaties, veidojot nākotni ar finanšu investīcijām, lai piepildītu savus mērķus.

Taupīšana

Taupīšana ir vienkāršākais un drošākais veids, kā radīt savu finansiālo brīvību. Taupīšana ir jūsu ilgtermiņa labklājības pamats un ir svarīgi taupīt jau agrā jaunībā un regulāri. Neskatoties uz vecumu, jums vajadzētu veikt procentu ietaupījumus katru reizi, kad saņemat naudu. Jūsu ikdienas lēmumiem par naudu, var būt ilgtermiņa iespaids. Taupīšana dod jums brīvību un elastību piepildīt savus mērķus un palīdz attīstīt labus personīgo finanšu paradumus.

Bankas konta atvēršana jābūt pirmajam solim uz veiksmīgu sadarbību. Ja ir atvērts konts bankā, jūs varēsiet droši glabāt savus līdzekļus un pārvaldīt savas ikdienas finanšu lietas.

Atvērt bankas kontu ir vienkārši – jums tikai jāierodas jebkurā klientu apkalpošanas birojā un jāaizpilda līgums par bankas kontu. Atverot kontu, bankas personāls lūgs jums uzrādīt pasi vai ID karti. Ja bankas konts ir atvērts personai, kas jaunāka par 18 gadiem, jāiesniedz nepilngadīgās personas dzimšanas apliecība.

Atverot bankas kontu kādam mērķim, pirmajam ierakstam jābūt pēc izvēles. Jums var būt neierobežots kontu skaits. Līgumu var izbeigt jebkurā laikā, ja nepieciešams, noņemot visu kontā esošo naudu.

Depozīti – droša un elastīga investīciju metode

Jūs varat izvēlēties vajadzībām un vēlmēm vispiemērotāko metodi naudas taupīšanai un investēšanai. Neglabājiet iekrājumus skapī vai zeķēs – ļaujiet naudai „strādāt”

- iegūstiet bankas kontam dažāda veida maksājumu kartes, kā arī kredītlimitu;
- glabājiet naudu savā kontā visās valūtās, ar kurām strādā banka;
- uzziniet sava bankas konta bilanci un katru mēnesi saņemiet jums sūtītos paziņojumus;
- uzturot atvērtu depozīta kontu, pārskaitiet brīvos līdzekļus no bankas konta – tas ir ērts veids, kā ietaupīt un pelnīt augstākas procentu likmes naudai, kas netiek izmantota.

Ietaupījumu depozīts

- Jūs varat palielināt depozīta lielumu periodiski vai kad jums ir brīvi līdzekļi.
- Ja nepieciešams, reizi 3 mēnešos jūs varat izņemt līdz 50% no depozīta summas, nezaudējot procentus (minimālai depozīta summai ir jābūt depozīta kontā). Procenti tiek maksāti līguma termiņa beigās. Taupiet naudu lielākam mērķim vai naudas rezervei.

Terminēts depozīts

Viegls un drošs veids, kā uzturēt kumulatīvos līdzekļus.

Terminēts regulārais depozīts

Tiem, kuri vēlas uzturēt akumulēto monetāro rezervi un katru mēnesi saņemt procentu maksājumus.

Investēšana jūsu nākotnē

Investēšana nav tikai labklājībai. Labākais veids, kā veicināt labklājību, ir likt naudai strādāt tavā labā. Akcijas, obligācijas un kopējie fondi ir vispopulārākās investīcijas, kas veicināt jūsu labklājību ilgtermiņā.

Kāpēc jums vajag ne tikai taupīt?

- Taupīšana ir konkrētas ienākumu summas atlikšana uz laiku, lai piepildītu mērķi.
- *Investēšana* ir ilgtermiņā veikta darbība, liekot naudai radīt lielāku jums naudu.

Kāpēc ir svarīgi investēt?

Ir vairāki labi iemesli. Investēšana palīdz jums palikt soli priekšā inflācijai un piepildīt tādas ilgtermiņa mērķus kā mājas pirkšana vai koledžas apmaksa. Investēšana arī palīdz jums nopelnīt pietiekami daudz naudas, lai uzturētu dzīvesstilu, ko jūs vēlaties baudīt pensijā.

Šodien bankas piedāvā plašu finanšu pakalpojumu klāstu, ieskaitot nodrošinājumus (akcijas un obligācijas). Jūs varat arī pirkt investīcijas no brokeru namiem (biržām) un finanšu kompānijām, kā piemēram, bankas. Šīs institūcijas var piedāvāt plašu finanšu pakalpojumu klāstu, ieskaitot ietaupījumus un investīciju plānus.

Aizsargājiet sevi

- Nekad neinvestējiet produktā, kuru jūs nesaprotat.
- Pirms investīciju veikšanas pārlicinieties, ka jums ir pietiekami daudz informācijas. Uzdodiet jautājumus, līdz kļūstat apmierināti.
- Saprotiet ar investīcijām saistītos riskus. Investīcijas vienmēr satur zināmu riska pakāpi.

Investīciju veidi

Akcijas

Akcijas ir viena no investīciju iespējām. Kad jūs pārkat akcijas, jūs kļūstat par uzņēmuma daļas īpašnieku un iegūstat naudu par akcijām, kad to vērtība ir paaugstinājusies. Par dažām akcijām arī maksā dividendes (peļņas sadale) akcionāriem, parasti ceturksnī.

Vēsturiski akciju tirgus ir bijis vadošais veids, kā iegūt naudu un būt soli priekšā inflācijai, tas dod labumu tādiem ilgtermiņa investīciju mērķiem pensionēšanās.

Nekad nav garantēts, ka akciju cenas celsies vai, ka jūs iegūsi naudu no akcijām. Pirms akciju pirkšanas ir saprātīgi uzzināt vairāk par uzņēmuma biznesu, finanšu rādītājiem un pārvaldību.

Obligācijas

Obligācijas ir aizdevums, ko jūs sniežat federālajai vai valsts aģentūrai, pašvaldībai vai korporācijai. Apmainā par jūsu naudas izmantošanu, obligāciju izsniedzējs maksā fiksētu procentu likmi par konkrētu mēnešu vai gadu skaitu, kamēr obligācijas ir spēkā (tuvojas to termiņš).

Procentu apmērs balstās uz izsniedzēja kredītvērtību, kā arī spēkā esošajām procentu likmēm. Izsniedzējiem ar labu vērtību kredīti ir augstāki un maksā mazākus procentus. Obligācijas, kuras izsniedz uzņēmumi ar sliktu kredītu, tiek sauktas par “nevēlamām” obligācijām. Nevēlamās obligācijas ir augsta riska investīcijas, bet par tām maksā lielākus procentus, tāpēc tās citiem vārdiem sauc par augsta riska obligācijām.

Obligāciju termiņš var atšķirties. Tās var būt īsākas par vienu gadu, bet to termiņš var būt arī 30 gadu. Parasti ir tā, jo garāks termiņš, jo labāka procentu likme, ko jūs saņemat.

Tomēr, ja jūs pārdosiet obligācijas, pirms to termiņš ir beidzies, jūs zaudēsiet naudu. Ir labāk paturēt obligācijas uz visu termiņu.

Kopējie fondi

Kopējie fondi ir akciju, obligāciju un citu drošību portfeli, kuros publiski var pirkt akcijas/daļas. Katrs investors piedalās fondu ieguvumos, zaudējumos un izdevumos.

Ar kopējo fondu jūsu nauda iet fondā ar citiem investoriem, lai izveidotu lielu portfeli, ko uzrauga fondu menedžeris. Daudzi fondi pērk dažādas investīcijas, kā piemēram, akcijas, obligācijas vai citus nodrošinājumus.

Lai investētu kopējā fondā, investors pērk akcijas no fonda, un kļūst par akcionāru. Fonds nes naudu divos veidos: pelnot dividendes vai procentus investīcijas un pārdodot investīcijas, kurām pieaugusi cena. Tad fonds izmaksā peļņu akcionāriem. Daudzi uzskata, ka indekss kopējos fondos ir labs veids, kā ilgtermiņā investēt naudu. Tiem ir ļoti zemas nodevas un mēģina kopēt Dova-Džounsa vai S&P 500 tirgus indeksus (Dow Jones or S&P 500).

Nekustamais īpašums

Nekustamais īpašums ir "īpašums, kas sastāv no zemes un ēkām uz tā, ar tādiem dabas resursiem kā augi, minerāli, vai ūdens; tāda veida nekustamais īpašums; procenti,

kas ieguldīti šajā (arī) nekustamā īpašuma objektā, (parasti) vispārīgi ēkās vai mājoklī.

Īrēt vai pirkt? Praktiskais darbs.

Par risku

Veicot investīcijas, ir svarīgi saprast ne tikai potenciālo peļņu, bet arī iesaistītos riskus. Mēs visi vēlētos saņemt lielāko iespējamo peļņu apmaiņā pret mūsu naudu. Tomēr jo augstāka ir potenciālā peļņa, jo augstāks ir arī risks, ka jūs varat pazaudēt naudu.

Sociālās drošības sistēma

Kā nauda nokļūst sociālās drošības sistēmā? Kā valsts pārvalda mūsu naudu?

Sociālās drošības sistēma			Īpašs sociālais atbalsts
Sociāla apdrošināšana	Sociālais atbalsts		
		Sociālais pabalsts	Sociālie pakalpojumi
Pensija	Sociālā pensija	Sociālās aprūpes iestādes	Militārā pensija
Maternitāte/ slimība	Ģimenes pensija	Senioru aprūpes nams	Prezidenta pensija
Veselība	Apbedīšanas pakalpojumi	Bērnu aprūpes nams	Policijas virsnieka pensija
Bezdarbs			
Arodslimības			

Negadījums darbā	Transporta kompensācija	Dienas centri Bezpajumtnieku patversme Palīdzība mājās Medicīniskā palīdzība mājās	Zinātnieka pensija..
------------------	-------------------------	---	----------------------

Papildu lasīšanai:

<http://www.socmin.lt/lt/titulinis.html>; <http://finmin.lrv.lt>;

<http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi>.

Kā valsts pārvalda mūsu naudu

No kurienes nāk nauda?

- Ienākuma nodokļi;
- Sociālās apdrošināšanas maksājumi;
- Pievienotās vērtības nodoklis (VAT);
- Akcīzes nodokļi;
- Veselības apdrošināšana.

Kā valsts tērē mūsu naudu?

- Sociālās drošība;
- Izglītība;
- Veselības aizsardzība;
- Sabiedriskā drošība;
- Bruņotie spēki;
- Ceļi,
- Kultūras pasākumi;
- Rekreācija;
- Vide.

Apdrošināšana

Atbilstoši apdrošināšanas objektam, apdrošināšanas biznesu sadala dzīvības apdrošināšanā, īpašuma apdrošināšanā un finanšu zaudējumu apdrošināšanā.

Dzīvības apdrošināšana ietver:

- Apdrošināšanu pret nāvi un nelaimes gadījumiem;
- Apdrošināšana ārzemju pilsoņiem ārkārtas palīdzības izdevumiem Lietuvā,
- Ārkārtas medicīniskajai palīdzībai ceļojumā izdevumu apdrošināšanā,
- Veselības apdrošināšana.

Īpašuma apdrošināšana

Īpašuma apdrošināšana zaudējuma būtība no apdrošināšanas gadījuma, alga. Visbiežākais no šādiem riskiem ir apdrošināšana pret īpašuma bojājumiem vai nojaukšanu un nesaņemtiem gaidītajiem ienākumiem otras puses bankrota vai citu iemeslu dēļ.

Īpašuma apdrošināšana ietver:

- Transportlīdzekļu (Kasko) apdrošināšana,
- Ēku apdrošināšana,
- Mājokļa apdrošināšana,
- Mājlopu un mājdzīvnieku apdrošināšana.

Dzīvības apdrošināšana

Motivācija parakstīt dzīvības apdrošināšanas līgumu varētu būt:

- Regulāri ietaupījumi
- Finansiāls atbalsts ārkārtas gadījumā
- Ienākumi pēc pensionēšanās
- Nauda bērnu izglītībai
- Dzīvesbiedra finansiāla aizsardzība
- Dāvana
- Parādu atmaksas garantija.

Dzīvības apdrošināšana iezīmes

• Bonusa maksājums. Tas nozīmē, ka katra persona maksā tik gadus, cik tas ir noteikts, pamatojoties uz aktuāro statistiku. Bonusi, atkarībā no apdrošināšanas polises veida, tiek maksāti katru gadu, pusgadu, ceturksni vai mēnesi.

• Dalība peļņā. Dažas apdrošināšanas kompānijas dalās savā peļņā ar apdrošinātajām personām, kuras ir nopirkušas polisi ar peļņu – tādējādi apdrošināšanas polises turētāji var būt iesaistīti apdrošināšanas kompānijas peļņā.

• Nodokļu sistēma. Lai veicinātu dzīvības apdrošināšanas tirgu vairākās valstīs, tostarp Lietuvā, var ieturēt ienākuma nodokli individuāliem dzīvības apdrošināšanas līgumiem.

Dzīvības apdrošināšanas kompānijas

Dzīvības apdrošināšanu var sadalīt:

- tīra dzīvības riska dzīvības apdrošināšana,
- neto kumulatīvā apdrošināšana;
- kombinētā dzīvības apdrošināšana.

Absolūta dzīvības riska apdrošināšana ir apdrošināšanas produkts, kas apdrošina cilvēka dzīvību uz noteiktu laiku. Veiktās iemaksas apdrošināšanas kompānijā netiek atmaksātas, apdrošināšana tiks izmaksāta tikai vienā – nāves gadījumā.

Neto kumulatīvā apdrošināšana – ir apdrošināšanas produkts, kad apdrošinātājs apmaiņā pret prēmijas maksājumiem uzņemas apdrošināto kapitālu vai anuitāti (anuitāte), pārējo viņi var uzkrāt līdz līgumā noteiktajam datumam. Kumulatīvais risks – apdrošinātās personas dzīves gaidas, ņemot vērā potenciālo peļņas zaudējumu vecuma dēļ. Neto kumulatīvo apdrošināšanu var pievienot pensijas apdrošināšanai.

Kombinētā dzīvības apdrošināšana – ir abu dzīvības apdrošināšanas produktu kombinācija. Kombinētā dzīvības apdrošināšana piedāvā apdrošinātajai personai noslēgt līgumu, kas sedz nāves risku par zemāku cenu un garantē ietaupījumus vienā apdrošināšanas polisē, tādējādi izvairoties no apdrošināšanas līgumu dublēšanu.

Dzīvības apdrošināšanas produkti

Atbilstoši prēmiju izmantošanai var būt kumulatīvā apdrošināšana un investīciju apdrošināšana. Kumulatīvā dzīvības apdrošināšana – apdrošināšana kā periodisks maksājums, lai uzkrātu noteiktu summu un veidotu drošības procentus polises turētājam vai viņa ģimenes nākotnei. Ar tādu apdrošināšanu investīciju risku uzņemas apdrošināšanas kompānija, jo tā maksā apdrošinātajai personai procentus, kas garantēti līgumā.

Investīciju apdrošināšana no tradicionālās dzīvības apdrošināšanas atšķiras ar to, ka prēmijas tiek maksātas par investīcijām cerībā ar lielāku peļņu nekā ar fiksētu procentu likmi, bet investīciju risks ir polises turētāja atbildība. Investīcijas dzīvības apdrošināšanā sedz divas transakcijas – personīgā dzīves apdrošināšana un investīcijas.

Gala apdrošināšanas prēmija ir atkarīga no:

- prēmiju atlīdzināšanas,
- Maksājumu perioda,
- Investīciju ienesīguma
- papildus izvēlētā apdrošināšanas aizsardzība

(apdrošināšana negadījumu, kritisku slimību gadījumā).

Atkarībā no individuālajām vajadzībām var ietvert: individuālo, ģimenes, bērnu (studiju) apdrošināšanu.

Ģimenes apdrošināšana ir dzīvības apdrošināšanas produkts, kur viens dzīvības apdrošināšanas līgums attiecas katra ģimenes locekļa dzīvību un apdrošināšanas labumus piešķir pēc apdrošinājuma ņēmēja ieskatiem. Ģimenes apdrošināšana var būt tradicionāla kumulatīva vai investīcija.

Bērna un bērna studiju apdrošināšana

Bērna un bērna studiju apdrošināšana – tādi dzīvības apdrošināšanas produkti kā periodiski maksājumi, kas rada noteiktu naudas daudzumu bērna nākotnei, kamēr polises turētājs (viens no vecākiem) ir dzīvs.

Ārkārtas gadījumā tiek izmaksāta noteikta summa un pārējo ieguldījumu bērna finansiālajā stabilitātē turpina maksāt apdrošināšanas kompānija. Ir iespējama arī bērna studiju apdrošināšana, kāzu apdrošināšana utt.

Izvēloties dzīvības apdrošināšanu, jums var būt papildu apdrošināšanas aizsardzība – negadījuma vai kritiskas slimības gadījumā.

Valsts sociālās apdrošināšanas pensiju veidi

Valsts sociālās apdrošināšanas pensiju veidi ir šādi:

- 1) Vecuma pensija;
- 2) Darba nespēja (invaliditāte);
- 3) Atraitnes un bāreņi.

Minimālais valsts sociālās pensijas apdrošināšanas periods, lai iegūtu vecuma pensiju, ir 15 gadi.

Obligātais valsts sociālās pensijas apdrošināšanas periods valsts sociālās vecuma pensijas apdrošināšanas saņemšanai vīriešiem un sievietēm ir 30 gadi (Lietuvā).

VI bloks. KREDĪTU, PARĀDU PĀRVALDĪBA

UN AIZNEMŠANĀS

Kredīta būtība, parādu pārvaldība un aizņemšanās: kredīta pamati, patēriņa (ātrie) kredīti, lombardi, aizņēmuma noteikumi, laicīgas atmaksas svarīgums - kredītvēsture.

TEORĒTISKAIS MATERIĀLS

Aizņemšanās (aizdevuma ņemšana)

Aizņemšanās (kredīta ņemšana) ir naudas summas vai mantas ņemšana aizņēmuma atdošanai.

Aizdevums vai kredīts ir naudas summa (manta), kas ir aizņemta un jāmaksā atpakaļ kreditoram noteiktajā formā un termiņā, un daudzos gadījumos par to ir jāmaksā procenti kreditoram.

Pārrunas ar padomdevēju:

Analizējiet, cik pamatots ir aizdevums. Cilvēkam, kurš vēlas ņemt aizdevumu, ir jāpajautā sev vai prece, ko viņš/-a vēlas pirkt ir ilgstošāka nekā aizdevuma atmaksas periods.

Iespējamie risinājumi un attīstība:

- ✓ Ja cilvēks, kas plāno ņemt aizdevumu mājas vai pirkšanai, parasti atbilde ir „jā“. Tomēr, cilvēkam jāzina, cik daudz viņam/-ai ir jāmaksā bankai par

aizdevuma apkalpošanu, un jāapsver, vai viņš/-a to var atļauties.

- ✓ Gadījumā, ja patēriņa aizdevums tiek ņemts ceļošanai, apģērba iegādei, utt., atbildei jābūt „nē“.

Kā iepriekšējā gadījumā cilvēkam jāzina, cik daudz viņam/-ai jāmaksā bankai par aizdevuma apkalpošanu un jāapsver vai viņš/-a to var atļauties. Taču svarīgi ir arī analizēt, cik nepieciešama ir prece, kuru vēlas pirkt. No otras puses patēriņa aizņēmums dažās situācijās ir attaisnojams. Piemēram, cilvēkam ir jāpērk jauns ziemas zābaku pāris, ja cilvēka vecie zābaki ir pilnībā novalkāti.

Parasti ir saprātīgi un izmaksu efektīvi aizkavēt pirkumu, līdz cilvēks ir sakrājis nepieciešamo naudas daudzumu.

Tātad mēs varam secināt, ka, ja cilvēks ir spējīgs atmaksāt aizdevumu ar procentiem, viņa ir arī spējīga aizkavēt pirkumu, līdz viņš/-a ir sakrājis nepieciešamo naudas summu.

Konsultējamai personai un padomdevējam ir jāpārrunā, vai dārgāk ir sakrāt/taupīt naudu un pirkt nepieciešamo preci vai izmantot aizdevumu, kas jāatdod ar procentiem.

Ir svarīgi novirzīt cilvēku līdz atziņai, ka:

- Aizdevums nav ienākumi;

- Aizdevums ir saistības, pienākums, solījums atdot aizņemtās naudas summu noteiktā laikā nākotnē kopā ar procentiem;
- Cilvēkam jātur solījums veikt atmaksu noteiktajā datumā un noteiktajā apjomā;
- Līguma pārkāpšana, vai maksājuma kavēšana radīs papildu izdevumus papildu noteiktajai procentu likmei;
- Aizdevuma ņemšana ietver papildu izdevumus (līguma maksa, apdrošināšana utt.);
- Ja cilvēks aizņemas naudu, tad viņam jāsamazina finanšu resursi ikdienas patēriņam par atmaksājamo kredīta summu un procentiem; tam jābūt apmēram 30% no ienākumiem;
- Noteiktā laika periodā cilvēkam, kas vēlas ņemt aizdevumu, jāmēģina tas izdarīt ar 30% naudu nekā viņam/-ai parasti ir, lai pārbaudītu, vai viņš/-a spēj tikt ar aizdevumu galā.

Naudas aizņemšanās ir jāplāno rūpīgi. Cilvēkam jāanalizē savas ģimenes budžets un maksātspēja (skatīt augstāk ieteikumu to darīt ar par 30% mazāku naudas daudzumu).

Cilvēkam jāpatur prātā, ka precei vai īpašumam, kas pirkti ar aizdevumu, nepieciešami papildu izdevumi (īpašuma

apdrošināšana vai renovācija, mašīnas apdrošināšana, uzturēšana un degviela utt.).

Aizdevuma atmaksa notiek vairākus gadus vai pat desmitgades, un personai jābūt gatavai negaidītiem pavērsieniem un situācijām (darba zaudējums, ilgstoša slimība utt.), kas varētu sarežģīt aizņēmuma atmaksu. Taču cilvēkam jāizvairās no parādu sloga, jo tas var novest pie dzīves kvalitātes pasliktināšanās un izraisīt nopietnas finansiālas problēmas.

Pirms aizņēmuma līguma parakstīšanas cilvēkam ir kritiski un objektīvi jāizvērtē savs finansiālais statuss un jāatbild uz šādiem jautājumiem:

- 1) Cik lielu aizņēmumu jūs varat atļauties, lai spētu tikt galā ar aizņēmuma ikmēneša atmaksu un citiem ikmēneša maksājumiem?
- 2) Kāds ir aizņēmuma atmaksas termiņš, citiem vārdiem – cik ilgs būs aizņēmuma līguma termiņš?
- 3) Cik dārgs būs aizdevums, ieskaitot procentus un citas nodevas un maksas, kas jāmaksā papildus galvenajai aizdevuma summai (piem., līguma maksa). Formālais termiņš visiem ar aizdevumu saistītajiem izdevumiem ir ikgadēja procentu likme, norādot patērētājam kopējās aizņēmuma līguma izmaksas, ieskaitot ar aizņēmuma un apkalpošanu izmantošanu

saistītos izdevumus, kas aizņēmējam jāmaksā papildus aizdevuma galvenajai summai.

Ikgadējā patēriņa aizdevuma maksas likme

Ikgadējā patēriņa aizņēmuma maksas likme ir indekss, kas aprēķināts kā ikgadēja procentu likme, kas atspoguļo kopējos izdevumus par aizņēmumu, ieskaitot procentus, līguma maksu un citas nodevas, kas ir tieši saistītas ar aizņēmumu. Ir ļoti svarīgi aspekti, kas jāievēro un jāapsver personai, kas plāno ņemt bankas kredītu. Pirms aizdevuma ņemšanas, konsultējieties ar speciālistu (bankas/ kredītinstitūcijas personāls, aizdevuma uzraugi, vai kredīta konsultanti), taču paturiet prātā, ka aizņēmējs ir tas, kas pieņem lēmumu un tādējādi ir atbildīgs par aizdevumu.

NB!

- Padomdevēji nav atbildīgi par lēmumu ņemt aizdevumu un izveidotajām aizdevuma saistībām.
- Izvairieties no maldināšanas gudrās reklāmās!

Procenti ir maksa par aizdevuma izmantošanu vai papildu nauda, kas pievienota kreditoram atmaksājamajai aizdevuma summai. Citiem vārdiem, procenti ir naudas cena.

Ar padomdevēja palīdzību pārlicinieties par to, kādas ir procentu likmes komponentes un kā veidojas procentu likme.

Ir svarīgi arī saprast, ka procentu likmes veidošanās principi var mainīties aizdevuma līguma periodā.

Lai aprēķinātu procentus, procentu likmi nosaka un to aprēķina kā procentus no aizdevuma summas.

Procentu likmes veidošanās metodes

Aizdevuma gadījumā ir izmantotas šādas procentu likmju veidošanās metodes:

- fiksēta procentu likme,
- svārstīga vai mainīga procentu likme.

Fiksēta procentu likme

Šī ir procentu likme, kas noteikta līmenī, par kuru aizņēmējs ar kreditoru ir vienojušies, un kas noteikta kredīta līgumā. Fiksēta kredīta procentu likme ir izmantota īstermiņa kredītu gadījumā, kad aizņēmuma summa nav liela.

Aizņēmējs un banka vienojas par procentu likmi visam aizdevuma līguma periodam. Tā kā fiksētā procentu likme nemainās, aizņēmēja maksājumi arī nemainās.

Tomēr aizņēmējam, kurš izvēlējies fiksētu procentu likmi, ir jāzina, ka pat ja naudas izmaksas finanšu tirgū samazinās un jauno aizdevumu izmaksa (un to procentu likme) arī samazinās, ar fiksēto procentu likmi personai ir jāmaksā līgumā noteiktā procentu likme, un tā paliks nemainīga.

Kura procentu likme ir izdevīgāka – fiksētā vai svārstīgā, ir atkarīgs no eiro starpbanku piedāvātās likmes (Euribor) šī brīža statusa –, procentu likme ir balstīta uz vidējo procentu likmi, uz kādu Eiropas bankas aizdod naudu viena otrai. Informācija par spēkā esošajām Euribor procentu likmēm ir pieejama banku mājaslapās, kā arī šeit.

Svārstīgā vai mainīgā procentu likme

Tā ir procentu likme, kas bankas robežu gadījumā ir pievienota *Euribor* likmei. Bankas robeža tiek saukta arī par bankas riska prēmiju.

Aizdevuma gadījumā ar svārstīgu vai mainīgu procentu likmi procentu likme veidojas no divām komponentēm: *Euribor* likme mainās, un par robežu vienojas banka un klients. Parasti šāda svārstīgā procentu likme tiek izmantota mājokļa kredītiem vai lieliem patēriņa kredītiem.

Bankas robeža

Bankas robeža ir procents, kas parasti nemainās visu aizdevuma periodu. Robeža tiek aprēķināta individuāli katram aizņēmējam, ņemot vērā aizdevuma apjomu, aizdevuma perioda ilgumu, nekustamā īpašuma vērtību, kā arī aizņēmēja ienākumus un iepriekšējo aizņēmumu vēsturi (vai viņš ir atmaksājis iepriekšējos aizdevumus, kā noteikts līgumā).

Euribor (Eiropas starpbanku piedāvātā likme)

Euribor (Eiropas starpbanku piedāvātā likme) ir procentu likme, kas balstīta uz vidējo procentu likmi, uz kādu Eiropas bloka bankas katru darba dienu aizdod viena otrai naudu.. Aizņēmuma līgumā *Euribor* likme ir fiksēta noteiktu laika periodu (parasti tie ir 3, 6, vai 12 mēneši). Atkarībā no perioda ilguma mainīsies kredīta procentu likme un tādējādi arī maksājamo procentu apmērs. Patiesībā, kad samazinās *Euribor* procentu likmes, tad samazinās maksājamās procentu likmes un procentu apjoms un otrādi.

Piemērs → Aizdevuma summa ir 150€ ar 12% likmi gadā nozīmē, ka tādā gadījumā 18€ ar procentu likmi 12% jāmaksā par aizņēmumu 150€ viena gada periodā. Tas nozīmē, ka atmaksājot aizņēmuma summu cilvēkam ir “jāmaksā papildu 18€ par aizņēmuma izmantošanu. Cilvēks aizņemas 150€, bet viņam jāatmaksā 168€.

Procentu aprēķināšanai ir dažādas metodes (iespējas), kas rāda dažādas summas (procentu summa, kas jāmaksā, par aizņēmuma izmantošanu).

Ir ļoti svarīgi, ka aizņēmējs seko līdz tam, cik daudz ir jāmaksā procentos papildus aizņēmuma summai → salīdzināt aizņēmuma summu ar atmaksājamo summu.

Atmaksājamai summai var pievienot dažādas maksas, piemēram, līguma maksu.

Ar bankas aizdevumu saistītas nodevas un maksājumi

Kopā ar padomdevēju jāpārrunā, ka aizņemšanās nozīmē, ka aizņēmējam jāveic vairāki vienreizēji un regulāri maksājumi. Regulārie maksājumi ietver mēneša aizdevuma procentus, galvojuma apdrošināšanu, kā arī aizdevuma un/vai dzīvības apdrošināšanu.

Maksājamo nodevu **piemēri**:

- **Procenti kā maksa par aizdevumu**
- **Nekustamā īpašuma novērtēšanas nodeva**

Ja banka pieprasa, nekustamais īpašums ir jānovērtē (jānosaka īpašuma kā nodrošinājuma tirgus vērtība) autorizētam neatkarīgam nekustamo īpašumu vērtētājam.

- **Līguma maksa**

Parasti banka kā maksu par aizdevuma līguma noslēgšanu iekasē noteiktus aizņemtās summas procentus vai fiksētu summu.

- **Notāra nodeva un valsts nodeva**

Pēc mājokļa kredīta līguma parakstīšanas, līgums par nekustamā īpašuma pirkšanu un pārdošanu, kā arī līgums par īpašuma ķīlas nodibināšanu tiek noslēgts un parakstīts notāra

birojā. Īpašums ir iekļilāts par labu bankai. Pēc līgumu parakstīšanas aizņēmējam ir jāmaksā notāra nodeva un valsts nodeva. Notāra nodevas summa ir atkarīga no transakcijas vērtības; notāru nodevas ir noteiktas Notāru nodevu aktā (Notary Fees Act). Valsts nodevas arī ir atkarīgas no transakciju vērtības un tiek iekasētas saskaņā ar Valsts Nodevu aktu (State Fees Act).

➤ **Apdrošināšana izdevumi**

Parakstot aizdevuma līgumu, aizņēmējs apņemas apdrošināt nekustamo īpašumu, kas nodrošina aizdevumu un jāmaksā apdrošināšanas prēmija aizdevuma perioda laikā (vai ilgāk). Banka to izmanto kā riska pārvaldīšanas rīku īpašuma bojāšanās vai nojaukšanas gadījumā. Pirms apdrošināšanas līguma noslēgšanas rūpīgi izlasiet aizdevuma līgumu, lai saprastu, cik lielā mērā un pret kuru risku banka pieprasa jūsu apdrošināšanu.

Aizdevuma termiņš

Aizdevuma termiņš nozīmē datumu, kad aizdevuma ir jāatmaksā.

- Aizdevuma termiņš ir noteikts aizdevuma līgumā starp aizņēmēju un kreditoru.
- Aizdevuma līgumā ir noteikti arī citi noteikumi.
- Aizdevuma līguma parakstīšana nozīmē, ka aizņēmējs (aizdevuma ņēmējs) uzņemas saistības maksāt aizdevumu,

procentus utt. atpakaļ kreditoram (kredīta devējs) noteiktā datumā. Šis ir dokuments, kas ļauj kreditoram atprasīt aizdevumu no aizņēmēja saskaņā ar tiesiskajiem aktiem.

- Papildus aizdevuma līgumam ir sagatavots arī atmaksas grafiks, kas nosaka datumus, kad jāmaksā aizdevums un procenti (vai daļas).
- Gadījumā, ja atmaksas datums tiek pārsniegts, tad jāmaksā soda nauda (sods par kavējumu).
- Soda procentu likme ir noteikta aizdevuma līguma un ir, kā parasti vairākas reizes augstāka par kredīta procentu likmi.
- Sods par kavējumu tiek aprēķināts par katru kavējuma dienu..
- Tādējādi naudas summa, kas jāatmaksā, palielinās par katru neievērotā atmaksas termiņa dienu.

Ātrais kredīts

Ātrais kredīts ir aizdevuma veids, kam raksturīgs nosacīti īss termiņš un augsta procentu likme. Tā rezultātā aizņēmējam jāmaksā pamatīga summa par aizņemto naudu kā ātrā kredīta izmantošanu.

- Parasti aizņēmējam ir jāmaksā līguma maksa, kas ātro kredītu gadījumā ir dārgāka.
- Ja ātro kredītu ņem bez kārtīgas apsvēršanas, tādējādi ātrāk varētu pieaugt atmaksājāmā kredīta summa, kredīta

procentu likme un kavējuma procenti, ja termiņš ir nokavēts, kas aizņēmēju saista ar kreditoru.

Lombardi

Lombardi maksā naudu par dārglietām, elektronikas precēm vai jebkurām citām tirgus precēm. Ir noteikts datums, kad īpašnieks atgūs preci un atmaksās saņemto naudu, atmaksājamo summu, kas ir augstāka nekā tā, kas saņemta par preci.

Situāciju var skaidrot arī šādi: lombardi pērk preces uz noteiktu laiku, maksājot preces īpašniekam nosacīti zemu cenu (ne vairāk kā pusi no tirgus vērtības) un pēc noteiktā laika īpašnieks nopērk preci atpakaļ par augstāku cenu. Gadījumā, ja īpašnieks nepērk preci atpakaļ, lombards preci izliek pārdošanai.

Citi aizdevuma līguma noteikumi

Turklāt zināt galvenos aizdevuma līguma punktus (procentu likme, utt.); uzmanība jāpievērš arī citiem aspektiem, kā agrākas aizdevuma atmaksas noteikumi, kā pieteikties pagarinājumam, utt. Lūdzu, konsultējieties ar bankas darbiniekiem, ja kādam ir vajadzīgs kaut ko noskaidrot vai paskaidrot. Pēc tam, kad aizdevums jau ir paņemts, cilvēks var meklēt informāciju par iespējamām izmaiņām aizņēmuma līgumā, aizņēmēja papildu saistības vai iespējamus sodus.

Termini un definīcijas pārrunām par bankas aizdevumiem

Termini un definīcijas, kurus padomdevējiem vajadzēs, diskutējot par bankas aizdevumu jautājumiem:

Aizdevuma atmaksa

Termini, nosacījumi un svarīgi datumi saistībā ar aizdevuma atmaksu, norādot, kad precīzi un uz kuru kontu jāpārskaita summa; vai maksājums jāveic pilnā apmērā vai daļām un vai ir papildu nosacījumi, piemēram, papildu vienošanās vai rēķinu iesniegšana.

Aizdevuma atmaksa satur visu informāciju par atmaksājamo kredītu, svarīgi pievērst uzmanību tam, uz kuru kontu un kurā datumā jābūt pieejamai norādītajai atmaksas summai. Aizņēmējam jāzina, kad pirmais maksājums ir debitēts no viņu konta tā, lai viņš/-a var pārlicināties, ka tam pietiek naudas viņa/-as kontā.

Paātrinātas atmaksas noteikumi ietver arī iepriekšēja brīdinājuma termiņu un līguma maksas.

Aizdevuma līguma noteikumu grozījumi varētu būt izdarītas izmaiņas aizdevuma līgumā. Parasti maksa tiek iekasēta par aizdevuma līguma noteikumu grozījumiem. Ir svarīgi zināt, cik cilvēkam ir jāmaksā par to, lai tiktu veikti grozījumi. Līguma noteikumus parasti var grozīt ar abu pušu piekrišanu, bet var būt apstākļi, kuriem viena puse nepiekrīt.

Taču, ja aizņēmējs piesakās pagarinājuma periodam vai vēlas pagarināt aizdevuma periodu, banka var noteikt papildu noteikumus. Piemēram, ja jūs piesakāties pagarinājumam, banka var pieprasīt papildu maksu, vai paaugstināt jūsu riska robežu.

Maksājumu grafiks

Maksājumu grafiks ir svarīgs dokuments, pildot kredīta līgumu, kurā ir svarīgākā informācija par kredīta atmaksu – termiņi, atmaksas(-u) apmērs(-i), ieskaitot galveno daļu un procentus.

Aizdevuma līguma īpašie noteikumi

Bieži vien ir pienākums atvērt bankas kontu un/vai pārskaitīt ienākumus bankai, lai atmaksātu aizdevumu. Šis pienākums var attiekties arī uz līdzzaizņēmēju vai galvotāju. Mājokļa kredīta gadījumā līgumā var būt punkts par to, ka aizņēmējam jāinformē banka par citiem paņemtajiem kredītiem esošā aizdevuma laikā, ja to apmērs pārsniedz noteiktu procentu no neatmaksātās aizdevuma summas.

Pagarinājuma periods

Ir svarīgi saprast, kā var pieteikties termiņa pagarinājumam, kāpēc/kādos apstākļos termiņa pagarinājums ir piešķirts, cik daudz tas maksā utt.

Ikgadējā procentu likme ir indekss, kas tiek aprēķināts, kā procenti gadā un tas parāda kopējo aizdevuma izmaksu apjomu aizņēmējam (procentu likme, līguma maksa un citas nodevas).

Sods par kavētu maksājumu /Procenti par kavētu maksājumu

Ja jūs neveicat līgumā noteiktos maksājumus noteiktajā laikā, banka var pieprasīt sodu par kavētu maksājumu. Ir svarīgi zināt soda procentu likmi/apmēru. Aizdevuma līgumā parasti ir norādīta summa par kavējuma vienu dienu. Kavēta maksājuma sods vai procenti tiek aprēķināti no datuma, kurā iekrīt finansiālo saistību/parādu termiņš (parasti datums, kurā jāveic aizdevuma atmaksa) līdz aizdevums tiks pilnībā atmaksāts.

Kavēta maksājuma procenti tiek aprēķināti, pamatojoties uz galveno aizdevuma maksājumu, par katru kavētās atmaksas dienu. Sodu par kavētu atmaksu nevar prasīt par nesamaksātajiem procentiem.

Kredītvēsture ir tas, kā cilvēks agrāk ir ņēmis un izmantojis aizdevumus un kā cilvēks ievērojis atmaksas termiņus. Ir izveidotas datubāzes, lai reģistrētu cilvēka kredītvēsturi, lai kreditors var izsekot, cik korekta ir bijusi aizņēmēja uzvedība pret iepriekšējiem aizdevumiem. Gadījumā, ja aizņēmējam bija problēmas ar atmaksu, tad otru aizdevuma pieprasījumu var noraidīt.

Anna Vintere, Giedrė Balkytė, Liucija Budrienė, Rēda Liniauskaitė, Sabina Jurkaitienė, Audronė Meškeliene, Arvo Kontkar (2017) PERSONĪGO FINANŠU PĀRVALDĪŠANA, Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem/ Vintere A., ed., Klaipeda – Kuressaare - Jelgava, 2017: 119 lpp.

ISBN 978-9934-8495-5-8

*Šis projekts tika finansēts ar Ziemeļvalstu ministru padomes atbalstu, Nordplus Horizontal programme project ID: Nordplus Horizontal project NPHZ-2015/10009 **Learning Strategies for Learners with Poor Basic Skills in a Planning of Personal Finances***

Šī publikācija atspoguļo tikai autoru viedokli, un Ziemeļvalstu ministru padome nav atbildīga par šeit ietvertās informācijas izmantošanu.